

METODIKA

Environmentální vzdělávání a výchova

Dobrovolnictví

Zvedni svůj zrak a podívej se nahoru. Pohlédni na krásnou oblohu, která se klene nad tebou. A teď přivři oči. Celý ten vesmír je také v tobě. Pamatuješ, jak jsi hořel ve hvězdách?

Co budeš dělat? Jaký svět budeš vytvářet? Jaký vztah budeš mít k Zemi, k ostatním, k sobě a k těm, kteří se teprve narodí?

Možná jsou v tobě skryty netušené možnosti.

Vnímej pocity v tomto světě. Neutíkej od nich.

z knihy Myslet jako hora

(J. Seed, P. Flemingová, M. Sims a J. Holuša)

METODIKA Hnutí BRONTOSAURUS

Environmentální vzdělávání a výchova

Dobrovolnictví

Vydalo: Hnutí Brontosaurus

Brno 2017

Autor: Dalimil Toman

Kresby: Milan Peleška

Grafická úprava: Miroslav Zimek

Jazyková úprava: Monika Hornová

Sestavila: Martina Pavelková

Podklady, připomínkami či texty přispěli: Lucie Lomičová,
Lenka Rajmonová, Petr Ledvina, Pavel Pracný, Dominik Grohmann,

Michal Švarný, Jan Krajhanzl, Martin Rexa, Miroslav Zimek
K příkladu dobré praxe přispěli: Vilma Knetlová, Petr Novotný.

Děkujeme!

Úvod

„Ať už máme ujít jeden nebo tisíc kilometrů, první krok zůstává vždy tím prvním, neboť druhý nemůžeme učinit, dokud jsme neučinili první.“

Mahátma Gándhí

„Environmentální výchova“ je součástí několikadílné **organizátorské metodiky** Hnutí Brontosaurus. Navazovat na ni budou mnohé další části (dramaturgie, pedagogika, bezpečnost a hygiena na akcích, právní minimum aj.). Společně budou tvořit ucelenou **kuchařku**, která poskytne spoustu námětů, **jak** dobře, smysluplně a s radostí **pořádat dobrovolnicko-zážitkové akce** pro mládež, popř. dospělé.

Metodika je určena jak novým, tak stávajícím organizátorům Hnutí Brontosaurus, ale nejen jim. Spoustu námětů v ní najdou **všichni, kteří organizují** i jiné **dobrovolnické nebo i zážitkové akce**. „Environmentální výchova“ určitě není závazným způsobem, jak vše na akci organizovat. Je to spíše **soubor inspirací** a námětů a v mnohém popis ideálního stavu, kam bychom mohli směřovat. Uplatníme-li z ní pro začátek to, co je v našich možnostech, tak se pro příště posuneme zase o kus dál.

Inspirovat by nás měla hlavně v tom, jak dobře na akcích zužitkovat to, co přirozeně děláme a umíme a co akce přináší – neformální vzdělávání, kamarádkou atmosféru, otevřenost, budování vztahu k místu, společné sdílení zkušeností atd.

Dalimil „Cody“ Toman

P.S. Kapitoly uvozujeme smyšlenými rozhovory z přípravy akce. Můžete se u nich zamyslet, co je v nich vše špatně či dobře.

1. Životní prostředí, výchova a Brontosaurus

**„Brontosaurus to nepřežil, protože přerostl své možnosti
– a co lidé?“**

Setkání přátel:

Petr: „Děcka, začal jsem chodit na brontosauří organizátorský kurz. Nechcete se mnou zkusit udělat nějakou víkendovku, ať vyzkouším tu zážitkovku, dramaturgii a zpětnou vazbu, co se učíme?“

Lenka: „A nechceš to raději udělat s Instruktory Brno? Ti se na to specializují víc, ne? A ti Brontosauři jsou stejně nějaký divní, zelení extrémisti.“

Ondra: „No já tedy myslel, že se věnují uklízení odpadků z lesa.“

Petr: „Hm. No já bych rád něco, co má smysl, něco z čeho budou lidi urvaný – pořádný poznání sebe sama!“

Anička: „Třeba vysadit alej?“

Všichni: „Co???“

Brontosaurus synonymem ochrany přírody

Hnutí Brontosaurus má od svého počátku k ochraně životního prostředí, péči o přírodní dědictví a tím i k environmentální výchově velmi blízko.

Samotný vznik hnutí Brontosaurus byl jakousi naší československou **reakcí na zvyšující se zájem o stav životního prostředí** ve světě. Ten nabíral na síle od vydání přelomového díla **Meze růstu** manželů Meadowsových. Kniha civilizaci předložila otázku, zda můžeme udržovat hospodářský růst v jeho tehdejší podobě i do daleké budoucnosti. Poukazovala na související růst znečištění a možnost vyčerpání přírodních zdrojů.

Hnutí Brontosaurus startovalo jako **jednoletá Akce Brontosaurus** k Mezinárodnímu roku ochrany životního prostředí **v roce 1974**. Nápad se však setkal s takovým ohlasem, že se organizátoři z Ústavu krajinné ekologie a redakce časopisu **Mladý svět** rozhodli v pořádání brontosauřích aktivit pokračovat.

Zájem a péče o životní prostředí se v brontosauřích činnosti prolínali v několika rovinách. Od počátku stěžejní část tvořila přímá **dobrovolnická práce pro ochranu přírody** – tady po celou dobu

existence hrají hlavní roli zejména akce pro mladé lidi ve věku cca 15–30 let. Při práci s mladými lidmi významný prostor logicky získala **výchova a vzdělávání**.

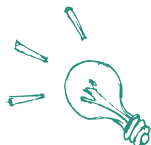
Další **rovina** byla **aktivistická** a reprezentovala ji zejména činnost nenahraditelné osobnosti celého hnutí **Josefa Velka**, který po celé republice jako reportér řešil nejrůznější ekologické kauzy. Patří sem i zapojení brontosauřů např. do případu výstavby lanovky na Sněžku nebo podpora Akce dno za vypuštění Novomlýnské nádrže a obnovy lužních lesů pod Pálavou.

Významná byla také **osvěta veřejnosti**. Brontosauři Ekostan se stal nedílnou součástí nejen folkových festivalů, brontosauři vymysleli soutěž Ekofór, podíleli se na festivalu amatérských filmů o ochraně životního prostředí Týká se to také tebe, stáli u počátku Ekofilmu.

Brontosaurus se stal už brzy po svém vzniku všeobecně známým symbolem ochrany přírody a životního prostředí v Československu a jeho jméno se stalo synonymem pro dobrovolného ochránce přírody.

Mezi desítkami spolků působících dnes u nás v ochraně životního prostředí zůstává hlavní doménou činnosti Hnutí Brontosaurus stále environmentální výchova a vzdělávání navazující na přímou dobrovolnickou práci pro životní prostředí, což se rovněž odráží v poslání, vizi a cílech organizace.

„Vznik, historie i současnost Hnutí Brontosaurus mapují pořady **Občanské noviny – Brontosaurus stále živý a Retro o hnutí Brontosaurus** – archiv ČT.“

O co vlastně jde v ochraně životního prostředí?

Na zdánlivě jednoduchou otázku dostaneme mnoho odpovědí. Někoho napadnou opatření proti klimatickým změnám, jiné záchrana ohroženého motýla, boj proti hluku, úsilí o čisté ovzduší, zdravé potraviny.

Existuje několik okruhů **globálních problémů** na které ochrana životního prostředí reaguje. Ty v duchu hesla „Mysli globálně, jednej lokálně“ souvisí i s naší činností. Za prvé jsou to **ZDROJE** – kromě hrozby vyčerpání surovin jsou to také problémy těžby surovin, otázky odpadů, problematika energetiky. Patří sem i téma nerovné distribuce zdrojů. Druhý okruh se týká **POŠKOZOVÁNÍ ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ A PŘÍRODY**. Jde o znečištění ovzduší či vod, degradaci půdy, vysychání krajiny, klimatické změny, ozonovou díru, likvidaci druhové pestrosti, šíření monokultur či úbytek divočiny. Třetí okruh zachycuje problémy lidské **POPULACE** – ať už je to zdraví, ozbrojené konflikty, nárůst počtu lidí a potřeba je uživit, migrace aj. Výčet uzavírá problematika nových **TECHNOLOGIÍ** od genetických modifikací přes robotizaci až po vliv internetu.

Samé velké věci. Ale nevzdávejme se:

Ochrana životního prostředí se také skládá z tisíců dílků mozaiky a každý je důležitý.

A při tvoření těchto dílků nám mohou být majákem v bludišti problémů dvě hodnoty: kvalita života a úcta ke všemu živému.

Ochrana životního prostředí a ekologie

Z našeho organizátorského pohledu pod pojmem **životní prostředí** rozumíme **vše, co nás obklopuje**: biotu (všechny živé organismy), neživou přírodu, divokou a i člověkem upravenou krajinu, lidské výtvoř (tedy i památky), sídla, nakonec i lidi a vztahy mezi nimi. Jeho ochranou usilujeme o **zachování prostředí pestrého, zdravého a přívětivého k životu**. Naproti tomu ekologie je specializovanou **vědou o vztazích** mezi organismy a prostředím.

Ochrana životního prostředí a Hnutí Brontosaurus

Přímá péče o životní prostředí – praktická „ochranařina“, jak ji realizuje Hnutí Brontosaurus a podobné organizace, je jen jeden z dílů mozaiky environmentálního hnutí. Má však v sobě jakousi přímočarost a autentičnost.

Terénní **ochrana přírody by neměla zůstat izolována** a zahleděna sama do sebe. Potřebná je její **návaznost** na environmentální **výchovu**, spolupráci s dalšími organizacemi i začlenění do celého kontextu (globální) **ochrany životního prostředí**.

Silné stránky, příležitosti a naše odpovědnost

Je dobré si uvědomovat výhody a silné stránky této dobrovolnické podoby ochrany životního prostředí. Zejména v situaci, kdy environmentální problémy sice celoplanetárně narůstají, ale podpora široké veřejnosti pro jejich řešení (a pro činnost environmentálních organizací) spíše stagnuje či dokonce klesá.

Pozitivní obraz u veřejnosti

První předností je skutečnost, že brontosauří a podobné aktivity, jejich organizátoři a dobrovolníci jsou veřejností vnímáni převážně pozitivně, což poskytuje značnou váhu jejich názorům prezentovaným ve veřejném prostoru.

S vědomím společných komplexních cílů v ochraně životního prostředí je naší odpovědností získané důvěry v potřebných chvílích citlivě využít a umět se ozvat například proti zjevné devastaci přírody nebo podpořit smysluplné kampaně a aktivity dalších spřízněných organizací.

Brána či most k environmentálním tématům

Druhou silnou stránkou je naše schopnost oslovovat lidi i mimo sociální bublinu environmentálních nadšenců. Nabídka tzv. bezbariérově otevřených akcí, které nabízejí vedle péče o přírodu

také zážitkový program, osobnostní rozvoj, neformální vzdělávání, nové zkušenosti či poznání nových míst a přátel mají potenciál přiblížit téma ochrany životního prostředí širšímu spektru lidí.

„Doporučujeme: www.pribehynadseni.cz – příběhy osobností, které prošly Brontosaurem.“

Pozitivní a dlouhodobé působení

Akce vynikají také obrovským potenciálem pro rozvoj osobnosti mladých lidí a jejich vnímání environmentálních témat. Mix podnětné atmosféry, smysluplných aktivit a zejména party podobně naladěných přátel může ovlivnit člověka doslova na celý život. To je příležitost i pro citlivou environmentální výchovu.

Cíle environmentální výchovy

Environmentální výchovu chápeme jako jeden z neúčinnějších (preventivních) nástrojů ochrany životního prostředí. Můžeme ji realizovat mnoha cestami, prostředky či metodami.

Mějme na mysli, že primárním cílem výchovy je dosáhnout odpovědného chování člověka k životnímu prostředí jako celku.

Podle Aleše Máchala (1996, s. 22) „...chápeme ekologickou výchovu v nejširším slova smyslu jako veškeré výchovné a vzdělávací úsilí, jehož cílem je především zvyšovat spoluodpovědnost lidí za současný i příští stav přírody a životního prostředí, rozvíjet tvořivost, citlivost a vstřícnost lidí k řešení problémů péče o přírodu a utvářet proekologické hodnotové orientace, které

kladou důraz na dobrovolnou střídmost, na nekonzumní, duchovní kvality lidského života.“ Jde o zachování kvalitního životního prostředí nejen pro člověka, ale i všechny životy na planetě.

Vybráno z knihy *Post scriptum: psové, z kapitoly Dobro*

„Co potom znamená ono „pro dobro člověka“? Vždyť dobro se neodvozuje od člověka. Patří všemu bytí, člověk je jen jednou součástí společenství všech bytostí. Jeho dobro má své oprávnění, protože i v člověku žije život, který touží po žití. Jenže to oprávnění není o nic větší – a taky o nic menší – než oprávnění jiného života, vlků, racků či krav.“
Erazim Kohák

Environmentální výchova v Hnutí Brontosaurus

Dnes se na akcích Hnutí Brontosaurus s prvky environmentální výchovy a vzdělávání setkáváme v menší míře, než bychom očekávali. Je tomu i u dobrovolnických akcí pro životní prostředí, kdy ostatní program na dobrovolnickou práci nenavazuje. Čím to?

Překonejme obavy

U někoho panují pochybnosti, zda environmentální výchova není něco odborného a speciálního, co se do programu víkendovky či tábora jen stěží vejde. Mnohým se zdá, že environmentální výchova je proti zážitkovému programu nuda. Další si přece „chtějí vyhrnout rukávy a udělat kus užitečné práce, a ne teoretizovat s nějakou ekovýchovou“. A někomu se environmentální výchova, ochrana životního prostředí či dokonce aktivismus pojí s představou zeleného extremismu, který odradí i poslední „normální“ účastníky.

Environmentální výchova však neznamená, že od začátku do konce akce řešíme problémy naší planety. Nestojí ani na několika speciálních programech či hrách, které na akci z povinnosti přetrpíme. Rozhodně by měla být pestrá a zajímavá.

**Envirovýchova má být přirozenou,
nenásilnou a promyšlenou součástí akce.**

Enviro jako základní stavební kámen

Environmentální výchova úzce souvisí s celkovou smysluplností a kvalitou našich akcí ve vztahu k upřímnému naplňování našeho poslání. Do svého vzdělávání ji sice začleňují i mnohá další sdružení dětí a mládeže (např. Skaut), ale pro nás by to mělo být akcen-

tované téma, které spoluvytváří naši jedinečnost a v němž jsme jedna z vlajkových lodí. **To však neznamená, že envirovýchova na akci vše ostatní tzv. převálcuje.** Témata ochrany životního prostředí by měly do našich aktivit vstupovat průřezově, přirozeně a zejména nenásilně. Tak, aby nás **inspirovaly a posouvaly a zároveň nikoho neodradily.** Envirovýchova by nás neměla trápit, ale přinášet radost.

Naše místo v systému environmentální výchovy

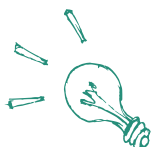
S environmentální výchovou a vzděláváním se mladý člověk může dnes ve světě i u nás setkat v mnoha podobách.

Je tak dobré znát i ostatní aktéry působící na tomto poli, abychom věděli, kam v celém systému patříme. Zmiňme nejdůležitější z nich:

- rodina
- sebevýchova
- školní environmentální výchova a vzdělávání (se svými koordinátory na školách)
- střediska ekologické výchovy (a jejich výukové programy)
- neziskové organizace – enviro i zaměřené na výchovu
- další: ZOO, správy CHKO, střediska volného času, firmy, obce, ...

U Hnutí Brontosaurus v tomto kontextu najdeme jedinečná specifika. Vychováváme zejména **ve volném čase** a výhodou je, že účastníci se na akce přihlašují zcela **dobrovolně**. Akce organizují a také environmentální výchovu realizují dobrovolníci, což jí dodává na autentičnosti. Vychováváme pestrými prostředky včetně přímé dobrovolnické činnosti.

„Přehled o enviroorganizacích je na webu zelenykruh.cz, ekovýchovu představí ekocentra.cz a poradenství ekoporadny.cz.“

Použité a doporučené zdroje:

KOHÁK, E. (1996): Post scriptum: psové, Praha: Panglos

MÁCHAL, A. (2000): Průvodce praktickou ekologickou výchovou. Brno: Rezekvítek a Lipka

MÁCHAL, A. (1996): Špetka dobromysli. Brno: Ekocentrum Brno

NOVÁČEK, P. Přehled základních problémů životního prostředí Země. In: Máchal, A.; Nováčková, H.; Sobotová, L. (eds.)

Úvod do environmentální výchovy a globální rozvojové výchovy : soubor učebních textů. Brno: Lipka, 2012

www.brontosaurus.cz, 2018

2. Mé já, naše akce a enviroychova

„Jestli se domníváš, že celý svět je špatný, pak si uvědom, že se skládá i z lidí, kteří jsou jako ty.“

Mahátma Gándhí

První organizátorská týmovka

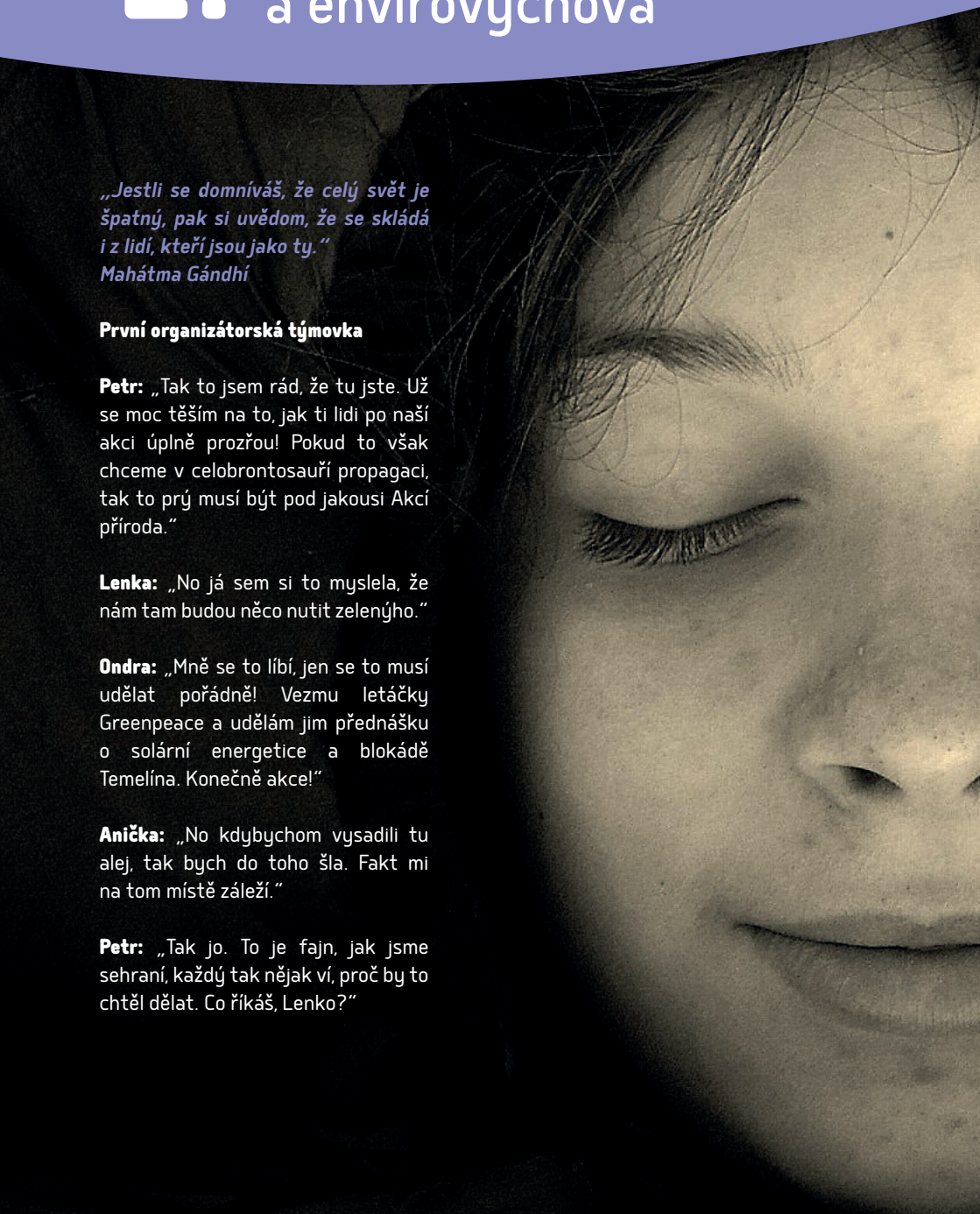
Petr: „Tak to jsem rád, že tu jste. Už se moc těším na to, jak ti lidi po naší akci úplně prozřou! Pokud to však chceme v celobrontosauří propagaci, tak to prý musí být pod jakousi Akcí příroda.“

Lenka: „No já sem si to myslela, že nám tam budou něco nutit zelenýho.“

Ondra: „Mně se to líbí, jen se to musí udělat pořádně! Vezmu letáčky Greenpeace a udělám jim přednášku o solární energetice a blokadě Temelína. Konečně akce!“

Anička: „No kdybychom vysadili tu alej, tak bych do toho šla. Fakt mi na tom místě záleží.“

Petr: „Tak jo. To je fajn, jak jsme sehraní, každý tak nějak ví, proč by to chtěl dělat. Co říkáš, Lenko?“

Než se do toho pustíme

*Možná si říkáte: „Tak už dost toho přesvědčování. Už si chceme přečíst, co a jak dělat.“
Neunáhlujme se. Chceme-li působit na ostatní, je třeba se na to připravit.*

A **příprava na envirovýchovu by měla začít u nás samotných**. Až budeme stát před účastníky akce a např. vést diskusi k právě proběhlé ekohře, velmi nám pomůže, když budeme mít jasno v několika zásadních věcech:

1. Jaký je **můj vlastní vztah k přírodě** a životnímu prostředí, jaké jsou v tomto směru moje postoje a jak environmentálně příznivé/nepříznivé je moje vlastní chování a proč?
2. **Proč** si myslím, že je **dobré realizovat environmentální výchovu**, vzdělávání a osvětu?
3. Jaké jsou **moje motivace pro ochranu přírody**, environmentální výchovu a vzdělávání dalších lidí?
4. Jaké jsou **moje kompetence** (znalosti, dovednosti, schopnosti) pro realizaci environmentální výchovy a vzdělávání?

Správná cesta je realizovat envirovýchovu z vlastního přesvědčení, na základě ujasněných postojů ke světu kolem nás, se zřejmým žebříčkem vlastních hodnot a uvědoměním míry vlastních znalostí a dovedností.

Tak se stane přínosnou součástí našeho výchovného (ať už cíleného nebo neformálního) působení na účastníka a naplní svou roli v jeho rozvoji.

Můj vztah k přírodě a ochraně životního prostředí

„Mám rád přírodu,“ nám řekne skoro každý ochránce, myslivec, lesník, programátor na cyklovýletě a možná i uhlobaron. Co to však vlastně znamená?

Pokaždé úplně něco jiného. Jan Krajhanzl (2014, s. 33) udává **pět** základních **charakteristik, které náš vztah k přírodě definují:**

1. Potřeba kontaktu s přírodou
2. Adaptace na přírodní podmínky
3. Etický postoj k přírodě
4. Environmentální vědomí
5. Estetický postoj k přírodě

Zkusme si pro sebe položit pár otázek, které nás mohou přivést k tolik důležitému uvědomění, **jak to s přírodou máme sami**. Vychází z myšlenek ekopsychologie, konkrétně je volně přejímáme z knihy Psychologie vztahu k přírodě a životního prostředí od Jana Krajhanzla (2014).

Charakterizuj svůj vztah k přírodě

1. Co se podle tebe rozumí vztahem k přírodě a co k životnímu prostředí?
2. Uměl bys charakterizovat svůj vztah k přírodě a také k životnímu prostředí?
3. V čem se podle tebe lidé liší ve vztahu k přírodě a ve vztahu k životnímu prostředí?
4. Víš, co ovlivnilo tvůj vztah k přírodě a životnímu prostředí během tvého života?
5. Vzpomínáš si, že by tě podoba tvého vztahu k přírodě s někým sblížila nebo naopak, že vedla odlišnost tvého vztahu k přírodě ke sporům nebo narušení vztahu s druhým člověkem?

Moje potřeba kontaktu s přírodou

1. Co se s tebou děje, když se dlouho nedostaneš ven, do přírody?
2. Jak se v přírodě cítíš? Co ti kontakt s přírodou dává?
3. Kdy ti čas v přírodě dává energii? Kdy tě energii stojí?
4. Kdy jsi naposledy byl(a) sám/sama v přírodě déle než hodinu?

Adaptace na přírodní podmínky

1. Kdy a kde jsi v průběhu života získal(a) svoje schopnosti a dovednosti pro pobývání v přírodě?
2. Čeho se v přírodě bojíš, štítíš, co je ti hodně nepohodlné?
3. Kolik foglarovských bobříků bys dnes dokázal(a) ulovit?
4. Co v přírodě neumíš, co bys ses ještě chtěl(a) naučit?

Estetický postoj k přírodě

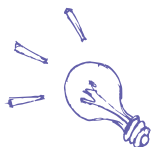
1. Co ovlivnilo tvůj estetický postoj k přírodě?
2. Co v přírodě v tobě vyvolává nejsilnější estetické zážitky?
3. Co ti pomáhá spojit se s okolní přírodou?
4. S kým je ti v přírodě nejlépe?

Etický postoj k přírodě

1. Jaká mají podle tebe lidé práva a povinnosti vůči přírodě?
2. Co ovlivnilo tvůj etický postoj k přírodě? Změnil se ti během života?
3. S jakými zvířaty, rostlinami a další přírodou soucítíš, s jakou ne?
4. Kdy má člověk přírodu spravovat a kultivovat? Kdy se od ní nechat vést? Kdy ji má nechat být?

Environmentální vědomí

1. Co tě podporuje a co ti brání v environmentálním („ekologickém“, šetrném, ochranném) chování?
2. V čem vidíš největší rozdíly mezi lidmi ve tvém okolí v této oblasti?
3. Překonával(a) jsi někdy odpor vlastního ega nebo tvého okolí k environmentálnímu chování?

„Změř si svou ekostopu na ekostopa.cz. Je to plocha země, kterou člověk ročně potřebuje k zajištění všech zdrojů a k likvidaci odpadů.“

Organizátor jako ekopedagog?

Jsou stanovena kritéria pro to, jak máme být pro envirovýchovnou činnost vybavení? Je dáno, jaké musíme mít vzdělání? Je důležitější to pedagogické nebo environmentální? Co musíme znát a umět?

Všeobecně kvalifikační předpoklady pro environmentální výchovu nejsou. Rozhodně nemusíme být vystudovanými ekology, biology, environmentalisty; pro neformální výchovu to může dokonce být výhodou. Pro organizátora platí zlaté pravidlo, že **rozsah a složitost témat environmentální výchovy přizpůsobí svým pedagogickým znalostem** a dovednostem i environmentálnímu povědomí.

Úklid potoka a výchova k nezhazování odpadků bude vyžadovat menší míru (ne však nulovou) znalostí než výsadba aleje a výchova k péči o zeleň.

A naopak (pro ty kvalifikované) platí: úspěch naší výchovné činnosti začíná i končí schopností **dívat se na problém očima** (a se znalostmi a hodnotami) účastníka.

V rámci neformálního vzdělávání MŠMT definuje pozice pro práci s dětmi a mládeží. Nám nejbližší je *Samostatný vedoucí dětí a mládeže – přírodovědné zaměření*. Zde jsou definovány požadované dovednosti (např. dovednost formulace výchovných a vzdělávacích cílů, aplikace výchovných a vzdělávacích metod, organizace a zajištění her a dalších činností apod.), odborné znalosti (např. přírodovědné minimum, otázky z práva životního prostředí apod.) a měkké kompetence (ke kooperaci, k efektivní komunikaci, k orientaci v informacích aj.).

Role envirovýchovy na akci

Důvodů věnovat se environmentální výchově je vícero, ale nakonec záleží na našich hodnotách, neboť „snažit se ochraňovat, ne ničit má smysl, jestliže přírodu, celou soustavu života na zemi, považujeme za něco dobrého, majícího smysl a hodnotu.“
(Kohák, 1998, s. 106)

Přínosy envirovýchovy lze vidět např. v tom, že lidi vede k hledání životních hodnot, učí je nesobeckému chování, **skromnosti**. Je výchovou k obyčejné slušnosti v tom smyslu, že nechceme žít (a užívat si) na něčí úkor, ať už druhých lidí či ostatního života. **Přispívá i ke zvyšování kvality našeho života**, hledání osobní harmonie. Je to **cesta k bohatému životu skromnými prostředky**.

Praktické výsledky najdeme v oblasti osobnostního rozvoje – v rozvoji kritického myšlení, v umění vidět a hledat souvislosti, spolupracovat, v podpoře aktivního přístupu ke světu. Environmentální výchova je vlastně velmi moderní, neboť reaguje na výzvy dneška, a zároveň tradiční, protože připomíná hodnoty našich předků a naše kořeny.

Použité a doporučené zdroje:

KOHÁK, E. (1998): Zelená svatozář. Praha: Sociologické nakladatelství.

KRAJHANZL, J. (2014): Psychologie vztahu k přírodě a životnímu prostředí. Brno: Lipka

MÁCHAL, A. (1996): Špetka dobromysli. Brno: Ekocentrum Brno

SLÁMOVÁ, P. Kdo je ekopedagog. In: Máchal, A.; Nováčková, H.; Sobotová, L. (eds.) Úvod do environmentální výchovy a globální rozvojové výchovy: soubor učebních textů. Brno: Lipka, 2012

3. Kořeny a pilíře

*„Voňavé květiny
jsou našimi sestrami,
jelen, kůň, velký orel,
to jsou naši bratři.
Skalnaté hřebeny hor,
šťavnatost luk,
teplo koníka ponyho, člověk –
všichni jsme jednoho rodu.“*

z poselství náčelníka Seattla

Druhá organizátorská týmovka:

Anička: „Já se už tak těším na tu výsadbu! Mám workshop, jak žít v přírodě a být její součástí. Téma akce bude: Kamarádi rostlin a zvířat.“

Petr: „Počkat, počkat! Naše akce má být hlavně o lidech a pro lidi.“

Ondra: „Nebudeme je přece učit, jak žít v přírodě – to jsou romantické nesmysly, ani by žádná příroda nezbyla, když by se tam všichni odstěhovali. Důležité je naučit je používat nové ekotechnologie.“

Lenka: „Snad nechceš, Aničko, účastníky učit, že je nějaká žába či koroptev, co blokuje stavbu silnic, víc než lidi, co jim jezdí auta po oknem?“

Petr: „Jasně, hlavně musíme rozvinout ty lidi! O ně jde. O tu ubohou přírodu se pak už nějak postarají, když z nich budou namakané osobnosti!“

Kořeny jako pomocníci

Cítíme, že ochrana životního prostředí je naše přirozená povinnost. Věříme, že environmentální výchova je důležitá. A přesto přemítáme, jak uspořádat své názory, hledáme, o co je oprít.

Hledání to nebude nikdy dokončené. Pomoci nám v něm mohou historické kořeny, myšlenky etiky ochrany životního prostředí a směry, které oslovují tisíce lidí na Zemi. Budou nám oporou pro mnoho situací v praxi.

Historické kořeny ochrany životního prostředí a environmentální výchovy

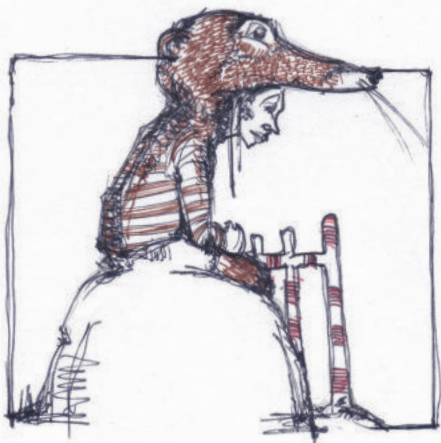
Pojetí ochrany životního prostředí se v běhu času vyvíjí; současné koncepty navazují na různé historické přístupy.

Prvopočátky

Uvědomělá **snaha o ochranu přírody** a životního prostředí **se rozvíjí až v 2. pol. 19. a na začátku 20. století** jako důsledek negativních dopadů činnosti člověka na přírodu a jeho vlastní životní prostředí.

Předtím lze mluvit o ochraně přírody spíše z hlediska ochrany majetku či výsadních práv lovu zvěře, dále z estetických a kulturních pohnutek.

Snahy o územní či druhovou ochranu přírody začínají ochranou přírodních zvláštností a jednotlivostí (u nás nařízení na ochranu medvěda z roku 1721, první chráněné území z roku 1838 – Žofínský prales).

Celek je důležitější

Později přichází uvědomění, že **ochrana jednotlivých zvláštností nepostačuje** a že je potřeba chránit celé přírodní soubory. Nárůst množství chráněných území lze sledovat v období po roce 1918. „Proti sedmi soukromým rezervacím v roce 1918 bylo již v roce 1938 vyhlášeno v Čechách 113, na Moravě a ve Slezsku 29 a na Slovensku 18 přírodních rezervací.“ (STREJČEK – KUBÍKOVÁ – KRÍŽ, 1982, s. 183)

Ovšem i tento přístup k ochraně přírody byl

vzhledem k rozvoji průmyslu a s ním spojeným znečišťováním zanedlouho nepostačující. Vzniká **potřeba komplexní ochrany životního prostředí**. Jde jak o územní ochranu významných přírodních území a ohrožených druhů, tak o ochranu životního prostředí i mimo chráněná území.

První dobrovolníci byli okrašlovači

Dobrovolnická ochrana přírody má u nás své kořeny v působení tzv. okrašlovacích spolků, které vznikaly již více než před sto padesáti lety. Do dobrovolné ochrany přírody se od roku 1912 silně angažovala Česká botanická společnost. Už v první republice má kořeny i po válce pokračující hnutí dobrovolných konzervátorů, zpravodajů a strážců přírody.

Poválečný vývoj u nás

Po roce 1945 byl zaveden nový systém vyhlášení státních přírodních rezervací a v tomto období také nastává snaha chránit větší územní celky.

Nejvýznamnější dobrovolnickou ochránářskou organizací působící u nás po válce byl **TIS – nezávislé sdružení přátel přírody**. Činnost TISu byla násilně ukončena v roce 1979. Dalšími sdruženími s větším významem pro dobrovolnickou ochranu přírody se stali **Hnutí Brontosaurus** (založeno v roce 1974) a **Český svaz ochránců přírody** (založen v roce 1979).

Od 50. let 19. století se projevují se také první snahy o výchovu k ochraně přírody (jako předchůdkyni environmentální výchovy), např. formou hlídek ochrany přírody koordinovaných časopisem ABC.

Poválečné trendy ve světě

V mezinárodním kontextu se po válce objevuje heslo „**výchova klíčem k ochraně přírody**“.

V šedesátých a sedmdesátých letech 20. století dochází k přerodu úzce pojaté výchovy k ochraně přírody na výchovu k péči o životní prostředí.

Obecně nepříliš velký zájem politiků a veřejnosti o ekologické dopady rozvíjející se civilizace změnila zpráva Římského klubu – sdružení ekonomů, politiků a ekologů. Již zmíněná studie Meze růstu vedla na západě a později i u nás k širšímu a hlubšímu zájmu o environmentální souvislosti civilizace a života na Zemi.

Od smogu k sametu od sametu po dnešek

U nás na konci 80. let vzrůstá nespokojenost se stavem životního prostředí. Ta je ostatně i hybatelem Sametové revoluce. **Po roce 1990** nastává **rozvoj legislativy** na ochranu přírody i životního prostředí. Od roku 2004 jsou do naší legislativy začleněny směrnice Evropského společenství k ochraně přírody.

V 90. letech **ožívá i environmentální výchova a osvěta**. Vznikají nové časopisy, hustá síť center ekologické výchovy a síť ekologických poraden, dochází k začleňování environmentální vý-

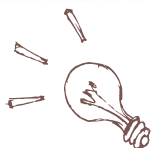
chovy do vzdělávacích plánů základních i středních škol. Environmentální témata se etablojí na vysokých školách (např. vznikem katedry environmentálních studií na MU v Brně).

V nestátní oblasti **ochrany přírody** působí vedle obnoveného **TISu**, **Hnutí Brontosaurus** a **Českého svazu ochránců přírody** velké množství dalších sdružení a organizací. Jde jak

o **profesní sdružení** jako např. Český rybářský svaz či o odborně zaměřené spolky jako např. Česká společnost ornitologická, Česká společnost na ochranu netopýrů apod.

Venvirovýchově je to zejména sdružení center ekologické výchovy **Pavučina** směřující k profesionalizaci ekologické výchovy.

Ochráně životního prostředí, příslušné legislativě, kampaním pro veřejnost, lobbyingu a opravdu výjimečně i přímým akcím (jako např. blokádám) se věnují spolky **Greenpeace**, **Hnutí Duha**, **Nesehnutí**, **Děti země**, **Arnika**, aj. Střešní organizací je pro zelená sdružení **Zelený kruh**.

„Historii enviro hnutí zachycuje pětidílný dokument **Dějiny neposlušnosti** v archivu ČT.“

Stěžejní zákony a dokumenty týkající se ochrany životního prostředí a envirovýchovy

Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny

Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí

Zákon 123/98 Sb., o právu na informace o životním prostředí

Státní politika životního prostředí

Státní program environmentální, výchovy a vzdělávání

Strategie trvale udržitelného rozvoje ČR

Státní program ochrany přírody a krajiny

Etické a filosofické pilíře ochrany životního prostředí a envirovýchovy

Základní otázky environmentální etiky

Dle Erazima Koháka (2000) je environmentální etika „soustavou zásad, které člověku naznačují, jak by se měl chovat ve svém obcování s okolním světem.“

Dnes **enviro etika řeší dvě základní otázky: proč došlo ve vztahu člověka a životního prostředí k rozkolu a jak tento stav napravit.**

Myšlenkové proudy v environmetální etice

Pojďme se podívat na několik nejzákladnějších myšlenkových rámců, které řeší, kdo nebo co je v centru hodnotového vnímání světa kolem nás. Můžeme z nich vyvozovat konkrétní rozhodnutí i chování při realizaci environmentální výchovy i v našem každodenním životě.

Antropocentrická etika

Za zdroj hodnot považuje člověka a jeho zájmy.

Ochrana životního prostředí řeší z pohledu práva člověka na zdravé životní prostředí a to i pro budoucí generace. Ostatní **složky Země opečováváme** právě proto, aby mohly sloužit člověku. Environmentální problémy chápe jako technický problém řešitelný změnami systému nebo technologickým vývojem. Je dobré si uvědomovat, jak tento myšlenkový přístup ovlivňuje většinu lidského konání. Rozvíjí se do tzv. **etiky vznešeného lidství**.

Teocentrická etika

Za zdroj hodnot považuje boha, vychází z ní **koncept**

správcovství a postoje odpovědnosti za svět vůči jeho stvořiteli. V tomto pojetí etiky můžeme v mnohém navazovat na myšlenky **sv. Františka z Assisi**.

Biocentrická etika či etika úcty k životu

Vychází z přesvědčení, že **všechny organismy mají stejné právo na život**, a život je největší hodnotou světa, kterou je třeba chránit. Úzce s ní souvisí myšlenky **zoocentrické etiky** řešící např. práva zvířat. **Etiku úcty k životu** formuloval Albert Schweitzer, německý teolog, filosof a nositel Nobelovy ceny míru.

Ekocentrická etika

Usiluje o rovnováhu ekosystému, celku přírody. Ten nadřazuje v určitých situacích zájmu jednotlivců, a tedy i záchraně každého života. Prvotně tento směr vychází s myšlenek Aldo Leopolda, autora knihy Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky a jeho Etiky Země. Řadit sem můžeme i Jamese Lovelocka a známou teorii Gaia.

Jinou ústavu!

Po Sametové revoluci přispěl ke vzniku nové Ústavy spisovatel Ludvík Vaculík. V článku Jinou ústavu mimo jiné psal: „... píšu návrh, abychom do své ústavy dali článek, jenž uzná nezávislost přírody na nás a našem souhlasu; zvláště když faktická závislost je opačná. Už nic nebude smět být zničeno a vyhubeno jen pro naši potřebu, chuť či zábavu.“ Vaculík návrh podrobněji rozpracoval, ale ohlasu se nedočkal. Možná to čeká na nějakou z dalších generací. (Vaculík, 1990)

Inspirativní hnutí a školy

Z různých etických postojů vychází nejrůznější proudy a hnutí ochrany životního prostředí i praktické, životní přístupy blízké či šetrné k přírodě. Inspirujme se tím, co tvrdí.

Hlubinná ekologie

Směr environmentální etiky je základem mnoha proudů založených na **propojení člověka a přírody**, ztotožnění sama sebe s přírodou. Staví tak na emočním až mystickým přístupu.

Dobrovolná skromnost

Hledání skromného života, o kterém zasvěceně píše brněnská socioložka Hana Librová, ukazuje, že mezi námi žijí lidé, kteří se hluboce orientují k **nemateriálním hodnotám**. Podle ní však nemusí zrovna jít o ochránce přírody. Každý člověk by měl hledat řešení nikoliv v rafinovanějším působení na přírodu, ale ve změně hodnot a potřeb, v radikální proměně svého životního způsobu.

Trvale udržitelný život

Je to koncept, který důsledněji rozvádí i v zákoně definovaný „trvale udržitelný rozvoj“ (způsob rozvoje lidské společnosti, který řeší soulad hospodářského a společenského pokroku a plnohodnotného zachování životního prostředí). Trvale udržitelný život zdůrazňuje potřebu **harmonie člověka a přírody**, ohled na budoucí generace, rovnováhu mezi svobodami jedince a jeho odpovědnostmi, respekt k přírodě bez ohledu na naše potřeby a hledání alternativních cest (nemateriálního) rozvoje.

Permakultura

Koncept nabízející sady přístupů k zemědělství, navrhování zahrad a lidských sídel, ale i péči o životní prostředí obecněji. Cílem je produkční **systém uspokojující lidské potřeby** fungující **v harmonii s krajinou**. Vyznačuje se racionálním přístupem a staví na trvalé udržitelnosti ve vztahu k půdě.

Ekofeminismus

Naše odcizení přírodě chápe jako **odcizení** naší dominantě mužské civilizace jemným **ženským principům**, které nás propojují se Zemí.

Technooptimismus

V ochraně životního prostředí se opírá o důvěru v to, že **problémy** (např. klimatické) budou **eliminovány díky rozvoji nových technologií**. Může být pozitivní cestou k hledání nových řešení, ale také může odvádět od prvotních příčin problémů.

Domácí ekologie, Zerowaste, minimalismus aj.

Proudy, které staví na naši **osobní odpovědnosti a chování**, úzce souvisí se životním stylem a v mnohém přesahují do osobní ekologie. Obdobně veganské či vegetariánské hnutí pracuje jak s motivy odpovědnosti k sobě samotnému (zdraví), tak planetě.

Směry v environmentální výchově, vzdělávání a osvětě

Celé spektrum výše popsaných vlivů, východisek, myšlenkových proudů se odráží také v různých koncepcích a směrech envirovýchovy.

Zajímavé rozřazení nabízí Jan Činčera (2014). Dle něj se proudy v envirovýchově dají zjednodušeně popsat „velkými“ slovy. „PŘÍRODA“ vystihuje výchovu k přírodě, v přírodě i pro přírodu či přímou pomoc přírodě. Pojem „MÍSTO“ vystihuje interpretaci místního a přírodního dědictví, vztah k místu, místně zakotvené učení. Spojení pojmů „ŽIVOTNÍ PROTŘEDÍ“ a „PROBLÉMY“ určuje učení o civilizačních problémech, konfliktech člověka s prostředím apod. A nakonec pojem „TRANSFORMACE“ zahrnuje učení ke změnám – ať už vnitřním proměnám jednotlivce (zpátky ke kořenům), či společenských změnám struktur (udržitelný rozvoj, sociální učení).

Směry lze řadit také podle polarit: přírodovědné x společenskovední, vědomosti x hodnoty, racionalita x emocionalita, globální x lokální.

Použité a doporučené zdroje:

- ČINČERA, J. (2014): Environmentální výchova – cesty a křižovatky. Trenčín: Špirála.
- FROMM, E. (2001): Mít nebo být. Praha: Aurora.
- GORE, A. (1994): Země na misce vah. Praha: Argo.
- HOLMGREN, D. (2006): Permakultura. Svojanov: Permalot.
- KOHÁK, E. (1998): Zelená svatozář. Praha: Sociologické nakladatelství.
- KOHÁK, E. (1991): Dopisy přes oceán. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- KRAJHANZL, J. (2014): Psychologie vztahu k přírodě a životnímu prostředí. Brno: Lipka
- LIBROVÁ, H. (1994): Pestří a zelení. Brno: Veronica a Hnutí Duha.
- MÁCHAL, A. (1996): Špetka dobromysli. Brno: Ekocentrum Brno.
- MÁCHAL, A., NOVÁČKOVÁ, H., SOBOTOVÁ, L. a kol. (2012): Úvod do environmentální výchovy a globálního rozvojového vzdělávání. Brno: Lipka.
- PORRITT, J. (1992): Zachraňme Zemi, Praha: Brázda.
- PTÁČEK, L. . (et.) Veronica, 16. zvláštní vydání – 25 LET ČSOP. Brno: ZO ČSOP BRNO, 2004.
- SEED, J., MACYOVÁ, J. a NAES, A., aj.(1993):Myslet jako hora. Prešov: Nadácia Zelená Nádej – AbiesPublihers.
- SLÁMOVÁ, P. Kdo je ekopedagog. In: Máchal, A.; Nováčková, H.; Sobotová, L. (eds.) Úvod do environmentální výchovy a globální rozvojové výchovy: soubor učebních textů. Brno: Lipka, 2012
- STREJČEK, J., KUBÍKOVÁ, J., KŘÍŽ J. (1983): Chráníme naši přírodu. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- VACULÍK, L., Jinou ústavu, Literární noviny 15/90
- www.ekozahrady.com
- www.potravinovezahrady.cz
- www.czechzerowaste.cz

4. Teorie environmentální výchovy

*„Protože jsem poznal trýzeň žízně,
vykopal jsem studnu, z které mohou pít i jiní“*

Ernest Thompson Seton, zakladatel lesní moudrosti

Třetí organizátorská týmovka

Petr: „Tak minule jsme si ujasnili myšlenky a dnes už musíme sestavit, co budeme dělat!“

Ondra: „Píšou v manuálu, že tam mají být prožitky, dobrovolnictví a vzdělávání.“

Lenka: „Tak nejvíc zažiješ při hře – mám nějaké, co hrajeme s děckama ve skautu.“

Anička: „No dobrovolnictví – to máme vyřešené od A do Z – prostě tam zasadíme stromy a je to.“

Petr: „No ale co s tím vzděláváním?“

Ondra: „Tak přeci ta přednáška!“

Petr: „Hm... ale bude bavit středoškoláky? A hlavně musí nám zbýt čas na ty seberozvojovky – myslím, že to chce nějakou psychohru třeba o apokalypse, aby to bylo eko. Něco, co je fakt nakopne.“

O čem je environmentální výchova a vzdělávání

Na víkendovkách, Prázdninách s Brontosaurem i dalších akcích účastníky ovlivňujeme i (environmentálně) vychováváme. Výchova znamená rozvoj postojů, potřeb a zájmů a ve výsledku pak změnu chování a jednání; člověk neničí či chrání životní prostředí. Výsledkem výchovy je charakter – člověk má ochranu prostředí jako zakořeněnou hodnotu. Pojďme se podívat, které oblasti s enviroyčovou na našich akcích souvisí.

(Neformální) vzdělávání a enviroychova

Vzdělávání je jedním ze tří pilířů brontosauřích akcí (vedle zážitkového programu a dobrovolnictví). Nemusí to však být zrovna přednáška či jiná formálně vedená vzdělávací aktivita.

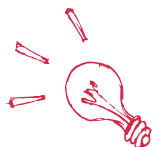
**Na akcích realizujeme zejména vzdělávání neformální.
To probíhá na základě sbírání zkušeností při
nejrůznějších činnostech.**

Typické je tím, že **vychází z potřeb účastníků**, je **dobrovolné**, realizované mimo vzdělávací systémem. Prakticky je **realizujeme prostřednictvím aktivit**, které na akcích máme – právě skrze dobrovolnickou činnost a zážitkový program.

Avšak pozor! Ani toto vzdělávání neběží jen tak samo o sobě (na rozdíl od informálního učení v rodině, mezi kamarády, apod.). I tato forma vzdělávání je z hlediska organizátora **plánovaná, záměrná a má jasné cíle**. I v rámci neformálního vzdělávání víme, jaké kompetence si účastníci mají rozvinout, co se naučí, dozví. A účastníci si to uvědomují, vědí, v čem se díky programu akce zdokonalili a jak moc.

Uvedme si praktické příklady, jaké **kompetence rozvíjíme**. Zlepšujeme praktické dovednosti pro šetrný pobyt v přírodě tak, aby je účastník následně využil např. na svých soukromých výletech. Zároveň zvyšujeme u účastníka schopnost kontaktu s přírodou. Nebo ve vztahu k místu učíme znalosti o zdejších přírodních hodnotách. Pomáháme porozumět ekologickým procesům a zákonitostem – příkladem může být pochopení toho, že vyvěšování ptačích budek souvisí s vyrovnáváním narušené rovnováhy ekosystému. Rozšiřujeme schopnost kriticky myslet či argumentovat, což připraví účastníka na vlastní jednání.

Neformální atmosféra našich akcí a praktičnost programu zvyšují šanci, že se účastník opravdu něco naučí (vzdělá se) a bude to dále využívat!

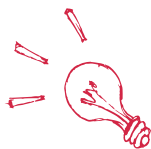
**„Neformální vzdělávání a jeho uznávání řešily projekty
Klíče pro život a K2 od MŠMT – lze dohledat jejich weby.“**

Zážitková pedagogika a environmentální výchova

Zážitkový program a zážitková pedagogika je účinný nástroj, kterým můžeme realizovat i environmentální výchovu a vzdělávání.

To si v Hnutí Brontosaurus organizátoři uvědomili už dávno, když se inspirovali metodou zážitkové pedagogiky u **Prázdninové školy Lipnice**. Zážitkovka na akcích nemusí stát vedle environmentálních témat, ale může se s nimi prolínat.

Zážitková pedagogika **pracuje** s komplexním **rozvojem osobnosti účastníka**, který je založený **na učení z důsledků** vlastního jednání, z **překonávání úkolů** a výzev (většinou v rámci hry). Osobní prožitek a emoce, které aktivitu provází, podporují učení jedince ve stanovených cílech, což platí i pro cíle environmentální výchovy.

„K zážitkovce zkusíme **Instruktorský slabikář** Prázdninové školy Lipnice, fajnšmekři si stáhnou časopis **Gymnasion** na gymnasion.org.“

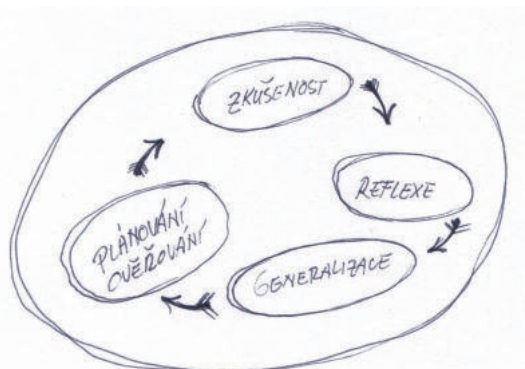
Reflexe a zkušenostně reflektivní učení

Dle psychologů (Lewin, Kolb) je zkušenost pro učení/výchovu nejlépe využita, pokud je společně se skupinou reflektována, poté zobecněna a využita pro plánování dalších činností (vlastního jednání v životě).

Reflexe je důležitá i u environmentálních aktivit. Účastníci akcí se po proběhlé aktivitě ohlíží za tím, **co se dělo** (co dělali, jak se jim to dařilo), **jak to** na ně **působilo** (co prožívali, co si mysleli), **co si** z dané situace zapamatovali, **vyvodili**, co se jim otevřelo, **co** ze situace **pochopili**, co jim stále není jasné. A teprve následně společně uvažujeme, co si z této situace můžeme odnést do budoucna, jaký pokrok účastník udělal, v čem se rozvinul a jak výstupy využije v budoucnu (např. při svém rozhodování v běžném životě).

Pro reflexi (při environmentální výchově) je důležité si uvědomit tato fakta:

- Rozbor aktivity a reflexe (včetně přípravy) si zaslouží často více času než samotná aktivita.
- Proces skupinové reflexe má stanoveny fáze: 1. popis zkušenosti, zážitku, 2. reflexe zážitku – prozkoumání, obrácení k prožitku, práce s pocity, 3. výsledky a aplikace reflexe – změna chování, jednání, nové perspektivy.

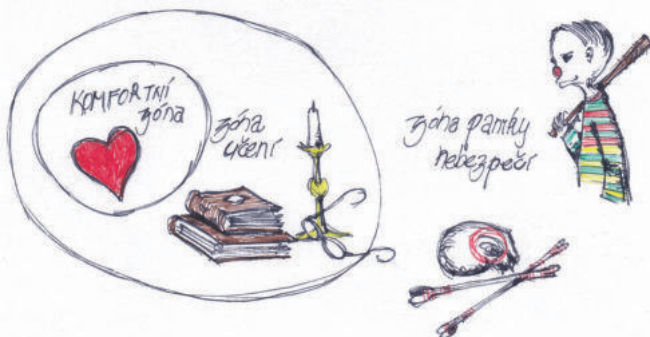

- Reflexe patří nejen ke hrám, ale i k dobrovolnické činnosti, environmentálnímu provozu akce, zajímavým momentům a nečekaným situacím na akci apod.
- Pro vedení reflexe platí zásady, které je dobré si předem nastudovat.

Výzva a rozšiřování komfortní zóny

Je to mechanismus, v němž účastník vystupuje z prostoru, kde se dobře orientuje a cítí pohodlně. V nastolené (simulované) situaci se dostává do zdánlivého (subjektivního) nebezpečí či **nepohodlí**, které ovšem **zvládne**, neboť situace je tak nastavena! Tím se jeho **komfortní zóna rozšíří**, naučí se pohybovat v nových situacích a zvládat je. Jde o jakýsi model „naočkování“. Pozor: pokud účastník situaci nezvládne a v rámci akce nepřijme, může to proces učení naopak úplně zablokovat.

V enviroyýchově se tak můžeme posouvat ve schopnosti kontaktu s přírodou, ve schopnosti uskromnit se apod.

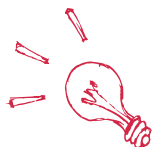
Přenos do reality

Zážitková pedagogika pracuje s modelovými situacemi a „hraním si“. To přináší riziko odtržení od reality. Zde je z hlediska environmentální výchovy důležité, abychom se drželi návaznosti programu na praktická témata ochrany přírody v lokalitě, rozvoj účastníků ve skutečných environmentálních návycích apod.

Ostatně environmentální výchova může zážitkovku přínosem praktických témat souvisejících s reálným životem společnosti obohacovat.

Enviroyýchova a (eko)psychologie

Cenným podkladem je pro nás (eko)psychologie. Ta nám pomůže porozumět tomu, **jak funguje lidská duše a myšlení ve vztahu k životnímu prostředí**, co vytváří **vztah člověka k přírodě**, proč lidé chrání anebo nechraňují přírodu a životní prostředí, jaké skutečné přínosy má pro člověka kontakt s přírodou, jaké emoce ovlivňují vztah člověka k přírodě.

„Inspiruj se na webu ekopsychologie.cz.“

Pomůže nám pochopit, jak podpořit chování šetrné k životnímu prostředí, jak u lidí budovat vztah k přírodě, krajině, zvířatům. Ukáže nám účinné přístupy, jak problematiku ohrožení a ochrany životního prostředí komunikovat – např. proč se zbavit negativismu a katastrofických vizí, proč se zaměřit na emocionální aktivity, proč nepoučovat a neudělovat rady či proč prezentovat ochranu životního prostředí jako aktivitu pro lidi, nejen pro přírodu apod.

Envirovýchova a dobrovolnictví v přímé ochraně přírody

Přímá práce pro přírodu je prý tou nejúčinnější cestou, jak si lidé vybudují vztah k životnímu prostředí. Může tomu tak být, ale nemusí.

Dobrovolnické aktivity v ochraně přírody mají **přínos pro danou lokalitu**, kde řeší konkrétní problém (většinou ochrana biodiverzity, přírodních zdrojů apod.). Aby však dobrovolnická činnost měla **výchovný (vzdělávací) přínos** pro účastníky, je třeba s dobrovolnictvím pracovat tak, jako s každým jiným programem – znát naše výchovné a vzdělávací cíle, správně je uvést i vést, zhodnotit.

Dobrovolnictví by nemělo být vytrženo z kontextu dalšího programu akce. Doplníme jej dalšími nástroji environmentální výchovy. Pokud možno tematicky i dramaturgicky je propojujeme s ostatním programem (což nebývá jednoduché zajistit, ale když se to podaří, tak se účinnost působení různých částí akce vzájemně podporuje).

Cílové skupiny na akcích

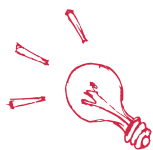
Organizátor, než se pustí do příprav akce či programu, tak přemýšlí nad tím, jací lidé, co přijedou, budou? Co už vědí a znají? Co je bude zajímat a co je naopak nudit? Co jim můžeme na akci přinést my?

Vyjít můžeme i z obecných charakteristik dle věkových skupin. Z hlediska environmentální výchovy to zkusíme podle ekopsychologa Jana Krajhanzla.

Období střední školy – adolescenti

Středoškoláci už nejsou dětmi a ještě nejsou dospělí. Oproti období puberty jsou však více vyrovnaní, rozvíjí se u nich sebevědomí, sebejistota, integruje se osobnost. **Krystalizují se u nich postoje a názory.** Vytvářejí si svůj **životní styl** a odvážně hledají cesty k vlastním prožitkům, pevným hodnotám i seberealizaci. Už nechtějí být jen pozorovatelé. Mývají strach z jinakosti. Jsou náchylní k nudě. Obzvláště ti mladší mají tendenci upínat se k idolům a zároveň jsou zaměřeni proti autoritám.

Postupně se více a více oddělují od rodiny a zapojují do společnosti, v níž hledají vlastní role. Co se s námi naučí, si tak přímo přenášejí do svého života. Neopomeňme jim poskytnout dostatek prostoru, respektu a důvěry v jejich schopnosti.

„Metodika víkendovky pro prvoúčastníky 15–22 let
je na mozek.brontosaurus.cz v sekci dokumenty pro organizátory.“

Aktivita

Adolescenti jsou ve svém idealismu přesvědčeni o tom, že **problémy se mají řešit aktivně**, což se může týkat i problémů životního prostředí – to nabízí potenciál adolescenty zapojit. Přesto si dle výzkumu Člověka v tísní přes 70 % středoškoláků myslí, že problémy ve své obci či v České republice nemohou nijak ovlivnit. Příčiny vidí v obecné lhostejnosti, malé informovanosti, soustředění na vlastní problémy, znechucení společenským děním a v problémech s motivací uvnitř komunity (posměch okolí, chybějící vzory apod.). Tento naučený postoj bezmocnosti je výzvou pro organizátory – můžeme studentům ukázat, že něco ovlivnit mohou a že velké věci se skládají z drobných skutků.

Přijímání předkládaných faktů

Adolescenti jsou už schopni porozumět problémům životního prostředí v širších souvislostech. V programu akce tedy uplatníme simulační hry, diskuse a další programy k porozumění souvislostí. Poskytujeme jim dostatek prostoru a vedeme je k umění vyjádřit vlastní názor (což ve škole postrádají).

Pravidla a doporučení

Středoškoláci se již nespokojí s přijetím nastavených pravidel, ale ani např. zásad environmentálně šetrného chování či realizace dobrovolnické činnosti a práce pro přírodu. **Ptají se po jejich smyslu** a pokud je poté přijmou, tak kriticky hodnotí jejich skutečné dodržování.

(Enviro)návky a směřování

Středoškoláci si už ve významně větší míře než děti rozhodují, jak se budou chovat ve svém běžném životě. Mohou tedy uplatňovat mnohé ze zásad domácí ekologie a šetrnosti k životnímu prostředí.

U středoškoláků můžeme ovlivnit i jejich širší životní směřování či cestu k občanské aktivitě.

Kontakt s přírodou

Potřeba a schopnost kontaktu s přírodou je dle předchozí zkušenosti u adolescentů velmi různorodá. Mají však **tendenci přírodu „znovuobjevit“**. Je to pro ně jistá výzva realizovaná v různých dobrodružných, ale např. i uměleckých či spirituálních aktivitách. Kontakt s přírodou pro ně může znamenat kladné věci jako odpočinek, duchovní růst apod. Pobyt v přírodě je rozvíjí v celé škále dovedností. Pokud si přínos uvědomí, může to být startér budování dobrého vztahu k ní.

Období vysoké školy – mladí dospělí (a dospělí)

Stále otevření a hledající

Období přechodu do dospělosti se za posledních 20–30 let ve vyspělém světě značně proměnilo. Mladí lidé si dnes mohou dovolit odložit závazky spojené s plnou dospělostí (např. stabilní práce, manželství, rodičovství) na později a tím se jim otevírá **prostor pro objevování nových možností** či získávání dalších **zkušeností** ve všech oblastech života. Nemusí to být ale nezodpovědnost, co stojí za odkládáním závazků, možná právě naopak. Mladý člověk dnes nechce dělat rychlá a nepromyšlená rozhodnutí o důležitých věcech a chce mít dost času a zkušeností na to dozrát do stadia, kdy se na tato rozhodnutí bude „cítit“. Tento trend je výraznější u vysokoškoláků.

Situace mladých dospělých

Mladí lidé v tomto období dokončují školu, získávají pracovní zkušenosti, stávají se finančně nezávislí na rodičích a stěhují se do vlastních domácností. Investují do dlouhodobých partnerských i přátelských vztahů, proměňuje se i vztah s rodiči. Prozkoumávají také sami sebe, své hodnoty a závazky, které dříve přijali, zkoumají své cíle a směřování, zajímají se o smysl živo-

ta. Hledají smysluplnost a od svých aktivit často vyžadují, aby je rozvíjely a naplňovaly. Lépe už přijímají normy a nemají potřebu se tolik vymezovat. Cílem mladé dospělosti je postupně se usadit v nových rolích dospělého života a **přijmout zodpovědnost za svůj život** a svá rozhodnutí. To přináší potenciál pro jejich směřování k environmentálně příznivému životnímu stylu.

Co nabídnout v rámci environmentální výchovy?

Mladí dospělí mají dnes spoustu možností a dobře zvažují, do čeho svůj čas a peníze investují. Čím více zkušeností z různých zážitkových akcí mají, tím je bývá složitější zaujmout něčím novým. Neznamená to ale vždy, že bychom měli vymýšlet stále náročnější a složitější náplň akce, někdy naopak stačí **vrátit se k jednoduchosti**, přirozenosti, smysluplným aktivitám pro přírodu, **přinést novou inspiraci pro život**, zaměřit se na věci prakticky využitelné.

Použité a doporučené zdroje:

- ČINČERA, J. (2014): Environmentální výchova – cesty a křižovatky. Trenčín: Špirála.
- HAKOVÁ, J., HANUŠ, R. Programové prostředky. In: Hanuš M., Hanuš R. (eds.) Instruktorův slabikář. Praha: nadační fond Gymnasion, 2015.
- HAVLÍČKOVÁ, D., ŽÁRSKÁ K. (2012): Kompetence v neformálním vzdělávání. Praha: NIDM
- KOLB, D. (1984): Experiential Learning. Experience as The Source of Learning and Development. Prentice Hall.
- KOLEKTIV. (2009): Texty o proměně vztahů lidí k přírodě, environmentální výchově a udržitelnosti. Praha: Zelený kruh.
- KRAJHANZL, J. Děti a příroda: Období dětského vývoje z hlediska environmentální výchovy. In: Máchal, A.; Nováčková, H.; Sobotová, L. (eds.) Úvod do environmentální výchovy a globální rozvojové výchovy: soubor učebních textů. Brno: Lipka, 2012
- PELÁNEK, R. (2008): Příručka instruktora zážitkových akcí. Praha: Portál.
- www.jsns.cz/nove/pdf/vyzkum_2017.pdf - výzkum Jeden svět na školách.

5. Nástroje envirovýchovy

„Chceš-li postavit loď, nedělej to tak, že svoláš chlapy, aby sehnali dřevo a začali stavět, ale dej jim, aby sami zatoužili po širém, nekonečném moři.“

Antoine de Saint-Exupéry

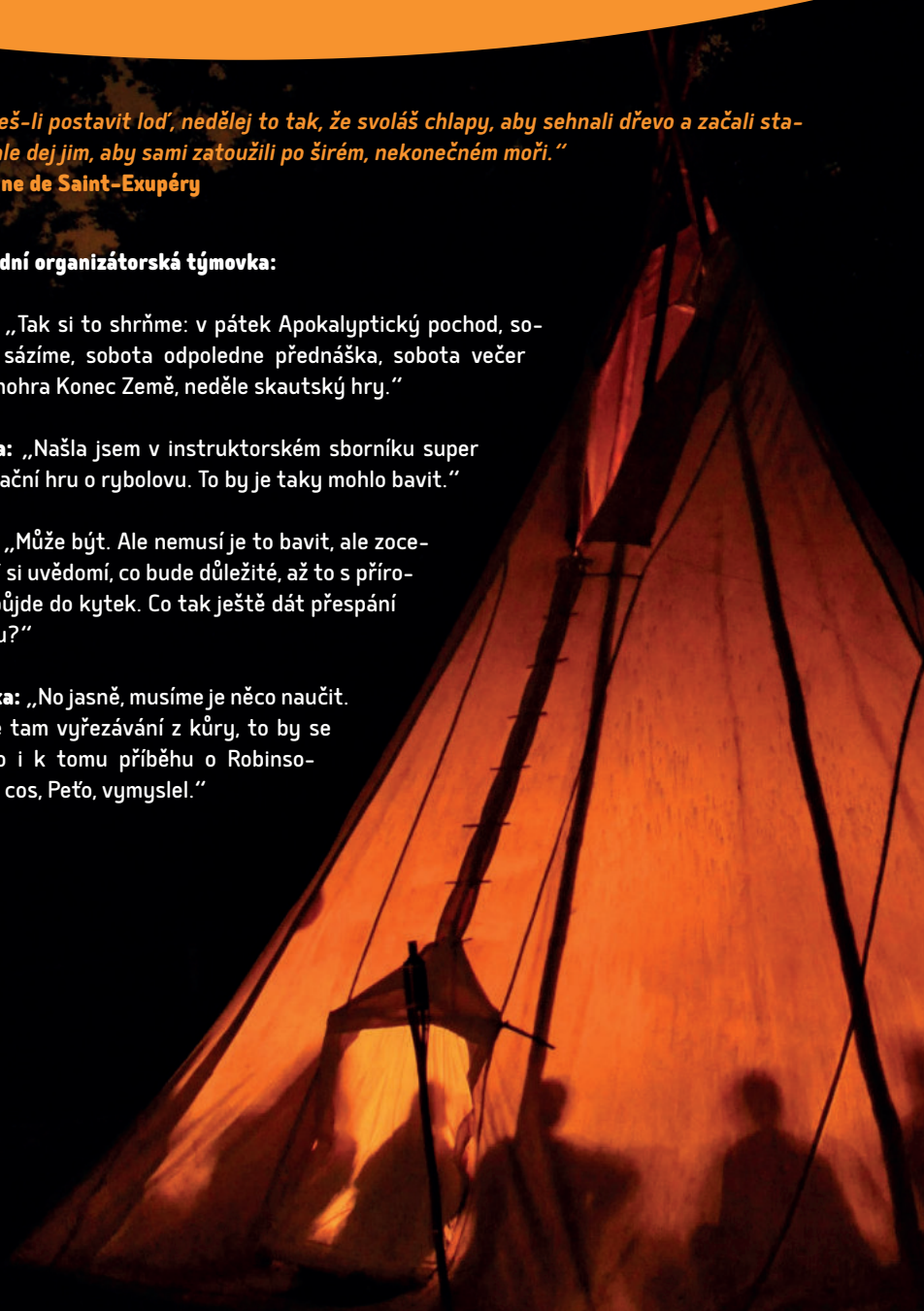
Poslední organizační týmovka:

Petr: „Tak si to shrňme: v pátek Apokalyptický pochod, sobota sázíme, sobota odpoledne přednáška, sobota večer psychohra Konec Země, neděle skautský hry.“

Lenka: „Našla jsem v instruktorském sborníku super simulační hru o rybolovu. To by je taky mohlo bavit.“

Petr: „Může být. Ale nemusí je to bavit, ale zocelit, ať si uvědomí, co bude důležité, až to s přírodou půjde do kytek. Co tak ještě dát přespání venku?“

Anička: „No jasně, musíme je něco naučit. Dáme tam vyřezávání z kůry, to by se hodilo i k tomu příběhu o Robinsovi, cos, Peťo, vymyslel.“

Tvorba programu a stanovení cílů

Příprava programu akce má svůj ideální postup, který v základu platí, ať už připravujeme dvouhodinový vzdělávací workshop nebo víkendovku.

Na počátku stojí nápad, myšlenka ... nebo zadání.

Přemítáme nad tím, jak pojmout tradiční akci pro mládež na naší oblíbené lokalitě? Máme za úkol připravit krátký program v přírodě kolem hradu pro účastníky památkářského tábora. A chceme, aby se náplň programu týkala ochrany životního prostředí? Nebo máme přímo takové zadání.

Jak se do toho pustit? V Instruktorském slabikáři (Hanuš, R. a Hanuš, M., 2015) radí: Nechme náš **nápad** zrát. Diskutujeme o něm s přáteli. Stejně tak si nechme v hlavě chvíli rezonovat zadání, máme-li je. **Uvažujme, co** ohledně ochrany přírody či životního prostředí **chceme** na akci **předat**. Chceme účastníkům nastínit problematiku narůstajícího množství odpadů? Nebo jim něco sdělit o problémech s vodou? Anebo jim představit přírodu místa, kde se akce bude konat? Či jim jen ukázat kouzlo dobrovolnictví? Bavme se o zrajících nápadech a záměrech v týmu spoluorganizátorů. U jednotlivých nápadů se vždy sami sebe a spoluorganizátorů ptejte, zda:

- je v souladu s vaším přesvědčením a naladěním
- je relevantní pro předpokládané účastníky
- je pro předpokládané účastníky zvládnutelný a pochopitelný
- je relevantní pro místo a období, kdy se akce bude konat
- je adekvátní času, který na realizaci akce či programu máme
- odpovídá našim organizačním dovednostem a znalostem (pokud ne, tak to nezabalte, jen snižte level 😊)
- něčím navazuje na cíle environmentální výchovy (a cíle Hnutí Brontosaurus) a souzní s nimi

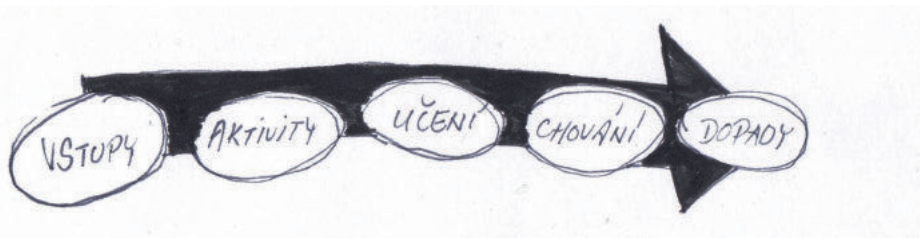
Takto se vám postupně z nápadů, myšlenek i zadání **vykrystalizuje TÉMA**. To je ústřední myšlenka akce, programu, to, v čem chceme účastníky rozvíjet. Jako příklad si můžeme uvést témata: „Domácí ekologie a my“, „Cesty k dobrovolnictví“, „Voda v krajině“, „Ptáci jako bezdomovci“ apod.

Myšlenka i zadání » Téma akce

Teorie programu

Máme-li téma, můžeme se pustit do přípravy programu. K tomu se může hodit vědět něco o teorii programu a jeho tvorbě, jak ji popisuje Jan Činčera v Úvodu do environmentální výchovy a globálního rozvojového vzdělávání.

Tuto teorii si nejlépe představíme na jejím logickém modelu:

Tvorba programu

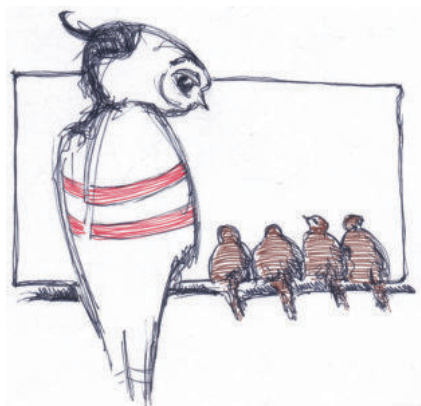
Od čeho začít? **Od konce!**

1. Stanovení cílů

Konečným **cílem** našeho environmentálního úsilí by měla být **pozitivní změna stavu životního prostředí**. Na dobrovolnických akcích se taková změna odehraje díky dobrovolnické činnosti, kterou vykonáme (vysázené stromy, vyčištěný potok, vyvěšené ptačí budky apod.).

Nám však jde i o druhou **cestu k systémovým pozitivním změnám**, a to **prostřednictvím výchovy**. Zde výsledky rozhodně neuvídíme tak rychle a zřetelně, ale zase by měly mít trvalejší a snad i širší dopady.

Pozitivní změny (dopady) pro životní prostředí vedou přes změnu chování a jednání (účastníků) a ta je zase dána tím, co se účastníci naučí (jak se změní jejich dovednosti, postoje, hodnoty).

Dopady

Už při plánování akce přemýšlíme o tom, jaké konkrétní dopady má naše akce mít. Chceme např., aby důsledkem naší osvěty bylo snížení odpadů v domácnostech. Nebo, aby se zvýšila účast na dobrovolnických aktivitách pro přírodu. Usilujeme o to, aby se posílily populace ohroženého ptactva.

Chování a jednání

Chceme-li dosáhnout – pozitivní změny životního prostředí, tak je třeba u našich účastníků rozví-

nout **nové vzorce chování** (resp. negativní chování omezit). Má-li být dopadem snížení odpadů, tak učíme účastníky např. využívat bezobalové potraviny. Chceme-li zlepšit situaci ohroženého ptactva, povedeme účastníky mimo jiné k vyvěšování budek (třeba i u nich na zahradě).

Učení

K chování a jednání musíme účastníky jednak motivovat, jednak je na ně připravit, tedy rozvinout u nich klíčové kompetence.

Díky nim budou nové vzorce chování lépe rozvíjet. Např. po akci bude mít účastník informace, jaké negativní dopady mají nadbytečné plastové odpady, a bude znát komunitu lidí, kteří hledají jiné cesty. U dobrovolnictví si bude uvědomovat jeho přínosy nejen pro přírodu, ale i pro jeho vlastní seberozvoj. Bude rozumět, jaký význam má ptactvo pro rovnováhu krajiny a zároveň bude mít potřebné dovednosti k vyvěšování budek. Vždy půjde o **soubor více dovedností, znalostí, postojů a hodnot**. Pracujeme jak s fakty, tak se emocemi.

Jak stanovovat cíle?

Cíle pro akci můžeme stanovovat v několika okruzích:

- a) obecně prospěšný cíl – pro realizovanou dobrovolnickou činnost
- b) (enviro)pedagogické cíle – vyjadřujeme je slovesem – účastník zná, umí, rozumí, dovede, ...
- c) skupinové cíle – týkají se celé skupiny a jejího fungování
- d) dramaturgické cíle – souvisí s dramaturgií akce a příběhem, který akci provází

Pro všechny z nich platí:

- s množstvím cílů to **nepřehánějme**, jejich počet i náročnost postavte úměrně možnostem akce (délka, podmínky)
- měly by být **měřitelné** (avšak např. u cílů týkajících se budování vztahu člověka k ochraně přírody to ne vždy reálně půjde stanovit)
- měly by být, co nejjasnější, **nejkonkrétnější**
- měly by být **reálné**, stanovujeme je úměrně naší schopnosti je naplnit
- měly by náročností **odpovídat cílové skupině**
- dle možností je stanovujeme v kontextu vzdělávacích programů environmentální výchovy, programových cílů Hnutí Brontosaurus apod.

Kouzlo multiplikace

Už při stanovování cílů a následně pak i vymýšlení aktivit myslíme na možnost vést účastníky k tomu, aby nabyté znalosti, dovednosti i hodnoty chtěli a uměli předávat dál. Naše ekovýchové snahy se tím znásobí!

2. Aktivity

Odvedenou práci při **přemýšlení nad cíli** a dopady mnohonásobně **zúročíme při plánování aktivit**:

- budeme vědět, jaké aktivity hledáme: Které aktivity nejlépe naplní náš cíl?
- snadno se rozhodneme, co chceme a co ne: Naplňuje aktivita naše cíle?
- snadno zjistíme, co nám na akci ještě chybí: Jsou všechny naše cíle někde v programu a v některé aktivitě řešeny?

Okruhy environmentálně laděných aktivit uvádíme v následující kapitole.

Nezapomeňme, že v tomto díle metodiky řešíme envirovýchovu, nikoliv celkovou dramaturgii. Dobrovolnicko-zážitkové akce by měly být všestranné, pestré, atraktivní, rozvíjející kolektiv – takže v cílech i aktivitách budeme mít co dalšího vymýšlet.

3. Vstupy

Vstupy rozumíme vše, **co budeme potřebovat** zajistit k realizaci celé akce. Pro představu – jedná se o vstupy personální (organizátoři, lektori a jejich know-how či přiběh), materiální a technické (třeba doprava), finanční atd.

Použité a doporučené zdroje:

ČINČERA, J. Environmentální výchova. In: Máchal, A.; Nováčková, H.; Sobotová, L. (eds.) Úvod do environmentální výchovy a globální rozvojové výchovy : soubor učebních textů. Brno: Lipka, 2012

ČINČERA, J. (2014): Environmentální výchova – cesty a křižovatky. Trenčín: Špirála.

HAKOVÁ, J., HANUŠ, R. Tvorba kurzu. In: Hanuš M., Hanuš R. (eds.) Instruktorův slabikář. Praha: nadační fond Gymnasion, 2015.

PELÁNEK, R. (2008): Příručka instruktora zážitkových akcí. Praha: Portál.

TOMAN, D. a ZIMEK, M. (2009): Ekologicky v oddíle. Brno: Hnutí Brontosaurus

Praktické nástroje envirovýchovy a jak s nimi pracovat

Program

„Mnoho barev oslepuje, mnoho tónů ohlušuje, mnoho chutí otupuje jazyk.“

Lao C

„Žij vyrovnaně, trochu se uč a trochu přemýšlej a každý den trochu maluj a kresli a zpívej a tancuj a hrej si a pracuj“

R. Fulghum

Ekohry jako součást environmentální výchovy

Ekohry jsou účinným prostředkem envirovýchovy, ale nejsou její nezbytnou podmínkou – kvalitní akce může být i téměř bez nich. Hry na akci propojíme s dalším programem, atmosférou, místem, dobrovolnickou činností do smysluplného celku. U každé hry, co do programu dáváme, se ptejme: Proč ji tam chceme? Co uvedením sledujeme? Co má dát, ukázat účastníkům?

Silné stránky her

Hra účastníky baví, je živá a žitá naplno. V rámci stanovených pravidel hrajeme sami za sebe, nejsme nikým vedeni, řízeni. Co se bude dít a jak to zvládneme, ovlivňujeme jen my s ostatními hráči.

Hra je takovou jinou realitou, v níž si v bezpečí a s plným nasazením můžeme prožít nejrůznější situace, poučit se z nich a zkušenost si přenést do běžného života.

Poučení ze hry a následné diskuse účastníkům samým přirozeně vyplývá. Průběh ani výstupy neurčuje autorita organizátora, což zvyšuje zapojení a motivaci účastníků.

„Zkuste hotové simulační „deskové“ ekohry – FishBanks, Opuštěné pole aj.“

Lýkožrouti a feromony

Tato ekohra vysvětluje funkci záhadných feromonových lapačů. Ke hře potřebujeme šátky a vhodné místo – nejlépe louku u lesa.

1. fáze

Hráče rozdělíme do dvou skupin – lýkožroutí samečci a samičky. Samečky rozestavíme blízko sebe ke stromům na kraji lesa. Asi 20 metrů od nich postavíme samičky a zavážeme jim oči šátkem. Zdůrazníme, že je pro ně „čich“ důležitější než zrak. Samičky zatočíme, aby ztratily orientaci. Lýkožroutí vůni feromonů nahradíme tak, že samečci budou tleskat rukama. Samičky je budou podle zvuku („vůně“) hledat a nalétávat tak na stromy. Vyhodnotíme úspěšnost náletu.

2. fáze

Oddělíme asi čtvrtinu úspěšných samiček. Ostatní se vrátí na původní místo a znovu se připraví. Oddělená skupinka teď bude tajně představovat feromonové lapače – také bude vydávat „vůni“ feromonů, tedy tleskat. Postaví se mezi samečky a samičky a tleskají. Samičky se budou snažit doletět k samečkům, ale patrně se nechají oklamat feromonovými lapači. Po skončení zjistíme, kolik samiček doletělo na stromy.

Názorně to zobrazuje princip lapačů. Následuje diskuse.

Kdy a čím se hra stává ekohrou

Ekohra nemusí být něco tak složitého a odborného, že by ji organizátor nezládl uvést nebo i vymyslet. Ekohry, stejně jako ostatní hry, vznikají z této rovnice:

NÁPAD/TÉMA + VHODNÉ STAVEBNÍCH PRVKY + PRAVIDLA = NOVÁ HRA.

Pro ekohru platí, že vstupy souvisí s environmetální tematikou. Na příkladu v rámečku je to pěkně vidět. Nápad se týká vysvětlení funkce feromonových lapačů. Témat, která tato jedna ekohra může otevřít, je více: např. vysvětlení funkce feromonů u hmyzu nebo nutnost ochrany hospodářského lesa, zranitelnost smrkových monokultur, rozdíl mezi přirozeným a hospodářským lesem aj. Stavební prvky odpovídají simulaci: samci a samičky lýkožroutů, lapače. Pravidla vedou hráče k maximálnímu naplnění simulované situace.

Jak z běžné hry udělat ekohru? Často snadno. Máme tu zjednodušený příklad ze světa dětských her: Lov na medvědy spočívající vlastně ve velké terénní honičce. Nám stačí vyměnit motivaci a stavební prvky – místo lovců zařadíme strážce národního parku a místo lovených medvědů dáme naopak chytané pytláky.

Environmentální aspekt hry vytváří také prostředí a kontakt s ním (přírodní nebo naopak poničené), typy použitých materiálů a jejich (ne)spotřeba, způsob uvedení, průběhu a zhodnocení.

Jak pracovat s ekohrou

Oproti ostatním hrám u ekohr věnujeme pozornost těmto specifikům:

- už při plánování myslíme na to, že **ekohra není soutěž**. Zajmout by měl samotný proces (prožití, přemýšlení, hledání souvislostí apod.) – o něj jde více než o výsledek či vítězství
- stejně důkladně jako hru **promyšlíme** následný **rozbor**, shrnutí a diskusi, reflexi s účastníky ve vztahu k cílům hry
- závěrečně debatě věnujeme většinou více času než samotné hře
- při realizaci ekohry pečlivě dbáme na její **environmentálně příznivé provedení**

Aby hra splnila svůj cíl, účel je dobré si ji před uvedením **předem odzkoušet**.

K úspěšnému uvedení ekohry nezbytně přispívá dostatek času a **příjemná atmosféra**.

Studnice ekohr

Ekohr je široká škála. Jmenujme např. hry (či aktivity) **smyslové** (méně tradiční vnímání přírody), **znalostní**, **tvořivé** a **výtvarné** (práce s přírodním materiálem, stará řemesla), **simulační** hry (modelují vztahy v přírodě, člověka k přírodě apod.). Patří sem však i mnohé **prožitkové** či meditační aktivity, hry na rozvoj osobnosti či vztahů v kolektivu.

Výchova uměním a tvořením

Umění, tvoření a rozvíjení naší vlastní kreativity – to jsou velmi účinné cesty rozvoje člověka směrem k plnohodnotnému nekonzumnímu způsobu života.

Přinášejí účastníkům silný niterný prožitek, který může rozvíjet jejich procitění sama sebe i vazby na přírodu, přinášet radost, ukazovat jim hodnotu tvořivosti jako takové. Tvořivé aktivity však mohou přinášet i celou škálu dalších podnětů k zamyšlení týkajících se surovin a materiálů, výrobků, procesů tvorby či výroby.

Co nám tvoření nabízí v ekovýchově?

Potenciál pro změnu hodnotových žebříčků, **objevení** nových **nekonzumních hodnot a aktivit**. Stavět můžeme například na radosti z vlastnoručně vytvořeného výrobku. Vkladem našeho času, energie a nadšení pro nás dílo získává neobyčejnou hodnotu. Díky tvoření např. poznáme cenu ruční práce, seznámíme se s novými a zajímavými materiály. Zjistíme například, co má společného brouk s hedvábím, nebo z čeho se dřívě vyráběly barvy. Při práci s přírodními materiály můžeme dobře ukázat souvislost námi používaných věcí se surovinami pocházejícími z přírody. Můžeme objevit i kus tvořivé romantiky, např. při pletení věnečku z pampelišek.

Uvádění tvořivých aktivit

Tvořivé aktivity můžeme uvádět, i když nepatříme mezi výtvarníky. Znalost starého řemesla či výtvarné techniky je sice výhodou, ale důležitější je dobře zvládnout uvedení a průběh aktivity z hlediska prožívání účastníků.

Tvoření by mělo **přinášet radost**. Účastníky **neomezujeme** v jejich **fantazii**, nezasahujeme do jejich tvůrčího procesu, jen jim poskytujeme zázemí a vyžádanou podporu. Na tvoření si stanovujeme **dostatek času** a počítáme s tím, že účastníci se do aktivity ponoří různou měrou a některým bude tvoření trvat třeba i dvojnásobný čas než jiným. Maximálně dbáme na **vhodné prostředí** – klid, dostatek místa, aby účastníkům nebylo zima apod. Hlídáme bezpečnost, poučíme o práci s nástroji.

Je-li to vhodné, umožníme účastníkům sdílet, co tvoří, v jaké jsou fázi. Chtějí-li, ať se vzájemně podpoří, inspirují, pomohou si.

Po aktivitě se v diskusi a **reflexi** zaměříme hlavně na **proces tvoření**. Výsledky tvoření s účastníky společně oceňme. Nehodnoťme však! Můžeme udělat nějakou výstavku, vernisáž či fiktivní jarmark výrobků starých řemesel.

Podle toho, jaké měla aktivita cíle, se můžeme se zaměřit na reflexi pocitů a prožívání, nebo můžeme rozebírat praktické věci související s environmentálními tématy (např. využití odpadových materiálů, cestu od surovin k výrobkům, minimalismus ve spotřebě materiálu apod.).

Typy tvořivých aktivit

Můžeme vybírat ze široké škály aktivit od těch nejméně strukturovaných, bez zadání a abstraktních až po tvorbu konkrétních řemeslných výrobků. Mějme na paměti, že si účastníci během tvoření rozvíjí různé kompetence – od objevování vlastní kreativity až po dovednosti spojené se zručností.

Ve kreativních aktivitách bez přesného zadání můžeme pracovat s **přírodninami** (Land art), ale i jinými materiály či **odpady** (Galerie na smetišti). Z aktivit zaměřených na konkrétní výstup jsou oblíbená netradiční a stará řemesla. Může jít ale i jen o drobné věci – práci s kůží, barvení přírodními barvivy, vyřezávání z borové kůry apod. Do tvořivých aktivit může patřit i výroba **technických vychytávek** (třeba konstrukce solárního vařiče). Zajímavé a zároveň atraktivní jsou aktivity na tvoření přírodní domácí kosmetiky. Můžeme vdechnout nový život odpadovým materiálům (např. peněženky z tetrapaku, pytlíky na pečivo ze starých záclon aj.).

Land art

Tvorba díla v krajině. Bez bližšího zadání. S klidným naladěním se na místo a čas. Většinou jen s využitím krajiny samotné, přírodnin v ní, živlů. Rozvíjí vnímání krajiny, kontakt s přírodou. Každý jedinec je schopen vytvořit jedinečné dílo, které představí při závěrečné terénní vernisáži.

Výukový program

Výukový program jako formu environmentální výchovy využívají zejména střediska ekologické výchovy. Jde o ucelený, časově ohraničený výchově-vzdělávací program, respektive lekci k vybranému tématu. V rámci brontosauřích akcí tato forma není příliš využívána, ale svůj potenciál pro nás má.

Co znamená realizovat výukový program?

Pod výukovým programem si představme ucelený a logicky uspořádaný **sled různých metod a aktivit představující určité téma**. Program se většinou pohybuje v rozsahu 1–4 hodin. Témata mohou být různá – ekologické vztahy v přírodě (př. potravní řetězec), ochrana životního prostředí (př. znečištění ovzduší, zerowaste, domácí ekologie), přírodovědná (př. ptáci našich lesů), ochránářská (př. invazní druhy v naší krajině, význam alejí v krajině), z oblasti globálního a rozvojového vzdělávání (př. problematika dovážených řezaných květin, Fair trade). V rámci programu systematicky zařazujeme herní a tvořivé aktivity, řešení problémů, pozorování přírody atd.

Kde a jak se inspirovat

Kdo by se chtěl do realizace programů na akcích pustit, může se zkusit domluvit na některém

centru ekologické výchovy (ekocentra.cz) či na středoškolských programech Hnutí Brontosaurus, zda se lze provedení programu účastnit.

Projektové učení

Projektová výuka se v pedagogice uplatňuje stále více – reaguje tak na potřebu propojovat různé obory, rozvíjet nejen znalosti, ale i dovednosti a schopnosti – zkrátka vzdělávat komplexně a za aktivní účasti studenta. **Projekt je souhrn plánování, různorodých činností a úkolů**, které propojuje společná myšlenka a jejichž realizací dosahujeme **stanoveného cíle**.

Brontosaurus a projektové učení

Neformální vzdělávání typické pro práci neziskových organizací se s projektovým učení úzce provazuje. Můžeme být hrdí, že požadavek na propojení tohoto učení s praxí splňujeme mnohdy více, než se očekává. **Projektovým učení** je svým způsobem i **příprava akce** (zejména začínajícími organizátory se supervizí zkušeného garanta).

V environmentální oblasti může jít o dlouhodobější projekty, které budou realizovat naši členové či dobrovolníci – například naplánování a realizace výsadby zeleně, zmapování černých skládek s návrhem na jejich odstranění pro obec apod. Patří sem dlouhodobější plány na zlepšení stavu konkrétních lokalit (např. účastnický projekt na úpravu části zahrady ekocentra nebo na vyvěšení ptačích budek kolem naší základny). Důležité je, že to dělají **samostatně** – nikoliv dle zadání a pod vedením organizátorů, tak se totiž učí zvládnout celý proces od plánování, přes zjišťování informací, přes samotnou realizaci až po vyhodnocení.

Projektové učení se může uplatnit i v časově kratší variantě na víkendovkách či táborech. Může jít o obdobu školních projektových dnů. Účastníci se takto mohou ujmout zavedení systému třídění odpadu na akci, vymyslet a postavit kompostér a spustit kompostování apod.

Jak projektové učení funguje?

Při projektové výuce se student (účastník, dobrovolník) na základě svého rozhodnutí pouští do **řešení reálného problému** s jasně stanovenými výsledky (co vytvoří, co vyřeší atd.), ke kterým jeho aktivity mají vést a jejichž naplnění na závěr vyhodnocuje. Délka řešení projektů může být různá, ale musí být jasně dána. Zadání projektů může přinášet organizátor, ale spíše by měly účastníkům vyplývat z konkrétní reálné situace. Organizátor v průběhu pak působí jen v roli facilitátora, pomocníka či rádce. Zároveň však stanovuje a hodnotí cíle z hlediska vzdělání a výchovy – jde mu prostě o to, aby proces proběhl zdárně a opravdu přispěl k enviro vzdělání účastníka – realizátora projektu. Zapojení do projektu by mělo vycházet z **vnitřní motivace** účastníků (jde tzv. o jejich věc).

Výhody projektového učení v naší činnosti

Komplexní a dlouhodobé působení mladých lidí v rámci jejich vlastních projektů má velký potenciál ovlivnit jejich postoje a chování nejen ve vztahu k životnímu prostředí.

**Zapojení účastníků akcí do dlouhodobějších projektů je
kýženým cílem našich akcí.**

Tato dlouhodobější práce s mládeží sice od organizátora vyžaduje více energie a spoustu trpělivosti, empatie a umění diplomacie, ale je to cesta k tomu, abychom mladé lidi pro ochranu životního prostředí skutečně získali.

Řešení praktických projektů rozvíjí široké spektrum individuálních dovedností, schopností a návyků, ale také učí, jak řešit problémy a komunikovat v týmu. Umožňuje nalezení vlastní role v týmu. Učí, jak pracovat s informacemi, propojuje znalosti, dovednosti a zkušenosti z různých oborů. Posiluje schopnost plánování a zejména volní vlastnosti. Projekt ukazuje, jak je důležitá **provázanost** nejrůznějších **dílčích činností**, vede nás ke sledování důsledků jednotlivých kroků a jejich vyhodnocování.

Do čeho se pustit

Projekt by měl být **úměrný věku a schopnostem** dobrovolníků a také našim materiálním, technickým, časovým a odborným možnostem. Usilujme o to, aby byl projekt **dotážen do konce** – je velmi demotivující, pokud se projekt ukončí někde v polovině a realizátoři si odnesou pocit promarněné energie. Projekt musí mít **reálné a prezentovatelné výsledky** vedoucí ke zlepšení životního prostředí. Příkladem takového projektu může být třeba vymyšlení, naplánování a realizace veřejné výsadby v obci – zahrnuje širokou škálu úkolů od vyjednávání se starostou, přes zajištění odborného vedení výsadby, potřebných formalit i vybavení, řízení týmu spolupracovníků, propagaci pro zapojení veřejnosti, vydání tiskové zprávy o akci atd.

„Pomocníkem s projekty pro přírodu je web pomahejpriode.cz.“

Přednáška, debata, diskuse

Přenaška, prezentace, promítání mohou být zajímavou formou environmentální výchovy na akcích, ale jen za určitých podmínek. Předně by měly přinášet **zajímavá** relevantní a ověřená **fakta** související s tématem akce, navazující na místo, kde se akce koná, na dobrovolnickou činnost, kterou jsme vykonali, apod. Stejný význam pro úspěch jako obsah mají také **prezentační schopnosti přednášejícího** (popř. kvalita prezentace, filmu, atd.) – schopnost zaujmout, působit důvěryhodně a přesvědčivě. Než nudu, tak raději nic. Třetí významnou skutečností je **zapojení účastníků** do takového programu – tedy to, že se podaří rozvinout diskusi. Raději živou výměnu i protichůdných názorů než „tupé“ osednění si přenášky! Máte externího odborníka a nejste si jisti jeho prezentačními a diskusními schopnostmi? – připravte se jako organizátor ovlivňovat průběh vlastními dotazy nebo moderací debaty.

Použité a doporučené zdroje:

- CAHA, M. (1997): Sisyfos – Hrst letních her. Praha: Evans.
 ČINČEJRA, J. (2007): Práce s hrou. Pro profesionály. Praha: Grada.
 KOLEKTIV (2008): Hrajeme si na přírodu – Soubor her s ekologickou tematikou. Brno: Lipka.
 KOLEKTIV (1993): Projekt Wild. Uherské Hradiště: Junák – Psohlavci.
 LEDVINOVÁ, L. a kol. (1992): Výchova pro budoucnost. Praha: MŽP ČR a TEREZA,
 MÁCHAL, A. (2000): Průvodce praktickou ekologickou výchovou. Brno: Rezekvítek a Lipka.
 MÁCHAL, A. (1996): Špetka dobromysli. Brno: Rezekvítek.
 MÁCHAL, A.; NOVÁČKOVÁ, H.; SOBOTOVÁ, L. (eds.) (2012): Úvod do environmentální výchovy a globální rozvojové výchovy: soubor učebních textů. Brno: Lipka.

PIKE, G. – SELBY, D. (1994) Globální výchova. Praha: Grada.
 PROKOP, F. (1991): Setkání s ekohrou. Praha: Pražské ekologické centrum.
 RŮŽIČKA, V. (2001): Příroda a ekologie. Praha: Junák.
 TICHÝ, L., TICHÁ, I. (2005): Barvy z rostlin. Brno: Rezekvítek.
 UHŘÍČKOVÁ, A., MALÍKOVÁ, Z. (2001): Kouzlo zapomenutého. Brno: Rezekvítek.
 WITT, R. (1992): Vnimej přírodu všemi smysly. Praha: Pražské ekologické centrum
 WOODOVÁ, D. (2006): Výrobky z přírodních materiálů. Ikar.
 ZAVADIL, Z. (1994): Dobrodružství s Vlčí stopou. Brno: EkoCentrum Brno.
 www.vytvarnetechniky.cz –seznam výtvarných technik a jejich popis
 ww.lidovaresla.cz – lidová řemesla v historii a dnes
 www.emop.cz/hratky-do-prirody – hry Mladých ochránců přírody

Provoz opravdu zelené akce

„Většina přepychových věcí a mnohé z toho, co nám takzvané zpřijemňuje život, je nejenom postradatelné, ale rozhodně brání zušlechtění lidstva. Pokud jde o přepych a pohodlí, ti nejmoudřejší žili ještě prostěji a skromněji než lidé chudí.“

H. D. Thoreau

Základem jakékoliv environmentální výchovy na víkendovkách či táborech je především zajištění šetrného provozu na akci samotné. Udělejme **maximum možného**, jak nejlépe umíme, a snažme se v tomto stále zlepšovat. Inspirovat touto cestou lze i na akcích čistě zážitkových, sportovních či na památkách.

„Mrkni na zelenytabor.brontosaurus.cz.“

Jak na to?

Environmentálně šetrný provoz akcí má dvě propojené roviny – jednak se přirozeně snažíme **nezatěžovat životní prostředí** a za druhé se **tento přístup** snažíme **předat** účastníkům a inspirovat je k následování.

Účastníci akce by už na začátku akce měli šetrný provoz akce vnímat. Na to, co nepoznají sami, je můžeme citlivě upozornit.

Účastníci mohou díky ekologickému provozu akce, který často stojí na jisté míře snížení zaužívaného komfortu, vystupovat **mimo svou komfortní zónu**. To je velmi dobře, neboť **se tím učí** a budou schopni takto fungovat i mimo tábor. Ale pozor, **nesmíme to přehnat**, abychom účastníka nedostali do zóny, kde už situaci nezvládá a odmítá.

U zavádění ekoprovozu akce začneme klidně postupně, ale poctivě a s reálnými cíli. Co bychom mohli vylepšit, promýšlejme spolu s ostatními – diskutujme se členy týmu, vedením a členy organizace a hlavně s účastníky akcí.

Na akci domluvme **jasná a přehledná pravidla** (třeba ekologické desatero akce). Každé stanovené pravidlo musíme být schopni vysvětlit. Nikdo není motivován do dodržování zásad, kterým nerozumí. To, co je pro nás zřejmé, může být pro ostatní novinkou. Důležitá je **důslednost** a umění podat opatření v širších souvislostech.

A pozor: nepohoršujte se nad nikým, kdo se něčím proheší. **Nekritizujte návyky**, které si lidé

na akce přináší, nedívejte se na nikoho s despektem za to, že jediný na akci jí maso, pije kolu nebo si koupí PET lahev. A nedovolte to ani ostatním.

Inspirujme, vysvětlujme – nemoralizujme, nevyčleňujme.

Konkrétní tipy pro skutečně zelené akce

V provozu a zajištění akcí myslíme na zásadu **ŠEL**: Šetrnost, Efektivnost, Lokálnost.

Nákupy, materiál a odpady

Při nákupech cílíme na to, abychom vyprodukovali co nejméně odpadů a spotřebovali co nejméně materiálu. Proto využíváme **postup RRR – reduce, reuse, recycle**. Důležité je především **neplýtvat**. Výrobek, který nejméně škodí životnímu prostředí, je ten, který nebyl nikdy vyroben. Dál se vyhýbejme výrobkům na jedno použití. Snažme se, ať nově pořízené pomůcky slouží co nejdéle. Usilujme o **opakované využití** všech věcí. Teprve nakonec se postarejme o **třídění** odpadu k recyklaci.

Při nákupu volíme výrobky s menším množstvím obalů, tedy ve velkých baleních, nebo nakupujeme v bezobalových obchodech. Vybíráme obaly a výrobky, které se dají využít opakovaně nebo alespoň dobře recyklovat (sklo). Nakupujeme recyklovaný papír. Co můžeme, tak si půjčíme a nekupujeme, popř. kupujeme v bazarech. Na nákup máme připravenou vlastní tašku, přepravku.

Na táborová trička a odměny zkusíme biobavlnu a věci z přírodních materiálů (např. www.lesnisvet.cz), výrobky chráněných dílen, dárkové předměty neziskových organizací (např. www.pomahamprirode.cz) apod. Příběh, který je bude provázet jim dá hodnotu.

Snažíme se věci použít víckrát (například nabíjecí baterky, využívat šmíráky, různý odpadový materiál na hry), snažíme si věci opravit. Pro hry upřednostňujeme přírodní rozložitelné (na místě dostupné) materiály.

Třídíme různé druhy odpadů – papír, plast, kovy, hliník, textil, bioodpad, nebezpečný odpad. Účastníkům neopomeneme třídění vysvětlit.

„Co tak udělat akci v duchu Zerowaste nebo minimalismu!
Pomůže i bezobalový obchod bezobalu.org.“

Úklid a hygiena

Při úklidu **neplýtváme** pitnou vodou ani čistícími prostředky. Místo množství chemických přípravků použijeme ocet, sůl či sodu a drátěnku, zvon či smeták a naši fyzickou sílu. Když už sáheme k čistícím prostředkům, tak s opravdovou **ekoznačkou** (pozor, mnoho značek klame) a v rozumné míře. Pro úklid či splachování využijeme užitkovou vodu. Dbáme na to, aby odpadové vody od nádobí či sprchy nepronikaly bez filtrování do potoka či jiného vodního zdroje.

Táboříme-li v přírodě, tak účastníky už v informacích před akcí vyzveme k tomu, aby na akci nevyužívali sprchové gely a tekutá mýdla a nahradili je buď neparfémovaným mýdlem nebo drogerií s ekoznačkou. Důvody k těmto opatřením dobře vysvětlujeme.

U kosmetiky a drogistického zboží se vyhneme prostředkům bez praktické funkce (různé osvě-

žovače) a volíme zboží, které není testováno na zvířatech.

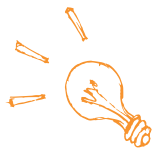
Zkusme na táboře zprovoznit solární sprchu a ukázat tak možnosti drobného lokálního využití obnovitelných zdrojů.

Strava

Pro stravování preferujeme **lokální** suroviny a výrobky. Pokud můžeme využijeme sběru na místě (bylinky, ovoce) či nákupu od místního farmáře. V programu i kuchyni můžeme pracovat s bylinkařením. Používáme **sezonní** potraviny. Upřednostňujeme produkty **se značkou** bio, fair trade apod. a potraviny **bez palmového oleje**. Vyvarujeme se nákupu balené vody a nápojů. Nabízíme variantu **vegetariánské či veganské stravy** a příkladem dobrých jídel k omezení spotřeby masa motivujeme i nevegetariány, s kterými se můžeme věcně bavit o tom, jak velké dopady na životní prostředí produkce masa má.

Zejména se však snažíme, aby jídlo nezbývalo a pokud už se tak stane, tak aby se **nevyhazovalo**. Účastníky vyzýváme, aby si brali tolik, kolik snědí, popř. si raději přidali.

Nikoho však do ničeho **nenutíme**, o stravovacích specifikách (např. čistě vegetariánská akce) dopředu informujeme. Nestavíme naše zvyklosti jako nadřazené. Maximálně respektujeme účastníky a zajistíme, aby se dobře a dosyta nejedli.

„Stáhněte si **Bič na palmový olej** na stoppalmovemuoleji.cz - aplikaci na odhalení palmáce ve výrobcích.“

Energie

Mezi zásady v této oblasti si můžeme dát tyto: **nepřetápějme**, větrejme krátce a intenzivně, nenecháváme zbytečně rozsvíceno, **vypínejme** elektrické spotřebiče, používejme úsporné žárovky, pořizujeme-li elektrický spotřebič, dejme přednost tomu s nízkou spotřebou (dle energetického štítku). V kamnech nepálíme plasty a jiné odpady, při shánění dřeva do táborové kuchyně nepoškozujeme lesní porost.

Při vaření používáme adekvátně velké nádoby, hrnec zakrýváme pokličkou a k varu přivádíme jen tolik vody, kolik potřebujeme.

Doprava

Že je nejlepší doprava pěší a potom hromadná, je nám zřejmé. Někdy se však dopravě autem nevyhneme – dbejme tedy o jeho maximální vyřízení. Dobře promyšlejte zásobování akcí a zvažme, bez čeho se obejdeme. **Omezme** tím zbytečně časté **jízdy** na nákupy, pro materiál, na přípravu her.

Použitá a doporučená zdroje:

BIDLOVÁ, V. a TINTĚROVÁ, M. Ruční papír vlastnoručně.

KOLEKTIV AUTOREK (2009): Zeleně na akci. Brno: Hnutí Brontosaurus.

KRAJHANZL, J., ZAHRADNÍKOVÁ, Š., RUT, O. (2010): Možnosti spolupráce s veřejností (nejen) při ochraně životního prostředí. Praha: Zelený kruh.

LEDVINA, P. a kolektiv (2008): Nekup to. Brno: Veronica.

LEDVINA, P. (2008): Do čista - o environmentálně šetrném uklízení. Brno: Veronica.

MÁCHAL, A., VLAŠÍN, M. a SMOLÍKOVÁ, D. (2000): Desatero domácí ekologie. Brno: Rezekvítek.

MÁCHAL, A. (2000): Průvodce praktickou ekologickou výchovou. Brno: Lipka a Rezekvítek.
 RŮŽIČKA, V. (2001): Příroda a ekologie. Praha: Junák.
 WINES, J. (2008): I ty můžeš zachránit planetu. Praha: Slováry.
www.ekoporadny.cz – přehled ekoporaden a témat, se kterými vám poradí
www.ekoznacka.cz – stránky o značení výrobků šetrných k životnímu prostředí
www.jaktridit.cz – informace ke třídění odpadu, spousta praktických informací
www.veronica.cz – mnoho užitečných rad a informací o ekologickém provozu
www.zeleneuradovani.cz – vše o ekologickém provozu kanceláře
www.zelentyabor.brontosaurus.cz – náměty na ozelenění tábora

Místo

„Vše v přírodě – každá květina, každý strom a každé zvíře nás může mnohému naučit.“

Eckhart Tolle

Pobyt v přírodě a zkoumání přírody

Mnozí si s nostalgii vzpomeneme na knihy E. T. Seaton a připomeneme si chvíle prožité v přírodě s kamarády, dětmi či účastníky akcí. Výchova v přírodě má dlouhou tradici u mnoha organizací. Dnes se rozvíjí také v podobě zážitkové pedagogiky, outdoorových programů či kurzů přežití.

Pobyt v přírodě zdokonaluje celou škálu našich dovedností. Přináší dobrodružství, učí nás překonat překážky. Překvapivý déšť či bloudění v lese nás učí pracovat s pocitem nejistoty a nutností se vyrovnat s nepohodlím.

Příroda tak hraje roli výchovného činitele. Vychovává nás však samotný pobyt v přírodě také k její ochraně? Není pro nás příroda jen kulisou či hřištěm pro trénink osobnostního rozvoje? Stačí, když máme přírodu za živou učebnou?

Ukazuje se, že to stačit nemusí (Činčera, 2014).

Není outdoor jako outdoor

Jan Činera (2014, s. 17) uvádí porovnání efektů programů amerických outdoorových hnutí. Outward Bound je velmi účinné pro sebepojetí účastníků, ale nemá velký vliv na jejich postoje k přírodě. Tyto postoje úspěšněji formuje NOLS (National Outdoor Leadership School). Důvodem je, že NOLS u expedic klade důraz na úctu k přírodě a citlivý pohyb v ní.

Jak nás pobyt v přírodě ovlivňuje, záleží totiž na tom, s čím si jej spojujeme. A to můžeme do značné míry jako organizátoři akcí ovlivnit.

Zarátovat pobyt v přírodě

Jak pracovat s bytem v přírodě, aby účastníky vedl ke kladnému vztahu k přírodě a její ochraně?

1. **Uvědomme si** a pojmenujme, **co** lidem pobyt v přírodě **přináší**. V čem je pro nás příroda kladnou hodnotou.
2. **Vedme** účastníky **k úctě k přírodě**, k jejímu poznání, procítění. Ať je naším partnerem, ne jen prostředkem.
3. Pobyt v přírodě **organizujme** účastníkům **dle promyšleného záměru**: a) Upoutejme pozornost – začneme něčím zábavným. b) Zaměříme pozornost – hledání v přírodě, nejhlubší zážitky, individuální prožívání kontaktu s přírodou. c) Sdílení a reflexe.

Přírodu přibližujeme pestrými prostředky, zábavně i poučně a také všemi smysly. **Pracujme se zajímavostmi** – obdivujeme neznámou stopu, vyvrácený strom, tajemný zvuk. Budme ve všímavosti ostatním příkladem. **Respektujme naladění** každého jednotlivého účastníka, ať se v přírodě cítí příjemně, bezpečně a rád se vrátí.

Smyslové vnímání přírody

Jedná se o aktivity, kterými lidem umožníme hlubší prožití kontaktu s přírodou. Otevíráme jim jejich smysly nové vnímání světa kolem sebe. Ať už budeme s účastníky dle hmatu hledat strom, „ochutnávat“ čichové koktejly z přírodnin, malovat poslepu zvuky lesa či instalovat do krajiny rámy přírodních obrazů, vždy si na aktivity vytvoříme příjemné a neuspěchané prostředí.

Nemusí jít jen o práci s jednotlivými smysly. **Emoce k přírodě** může probouzet i (noční) meditace, hledání místa síly, které nás v přírodě přitahuje, přímá cesta za sluncem či další hrátky, kterými vykročíme z běžného stereotypního vnímání krajiny kolem nás.

Studium přírody

Pojí se více s racionální stránkou mysli. Patří sem nejrůznější zkoumání přírody, pozorování rostlin či chování živočichů, určování rostlin a živočichů, hledání pobytových znamení živočichů a jejich rozpoznávání (ohryzy, vývržky, stopy, pírká, skořápky), monitoring ohrožených či naopak invazních druhů, pozorování mikrosvěta trav, mechů či lišejníků, zkoumání půdního života, určování hlasových projevů živočichů atd. Můžeme také zkoumat druhovou pestrost a ekosystémy, např. porovnávat skladbu smrkové monokultury a smíšeného lesa. Lze vyzkoušet různé pokusy: od měření síly větru či srážek, přes měření kyselosti srážek až po pokusy ukazující znečištění vod.

Zkoumat můžeme, v čem příroda inspirovala dílo člověka (kulička lopuchu – suchý zip, dutý stonek bambusu – stavební konstrukce) či v čem ji lze dále napodobovat (pevnost pavoučího vlákna, zpracování světelné energie rostlinami).

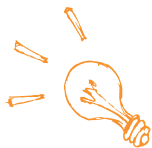
Nezahlíme množstvím faktů. Zapojme přirozenou zvědavost! Využít lze pomůcky – dalekohledy, lupy, sítky, určovací klíče apod. Pomoci mohou pracovní listy, které účastníky povedou. A dejme pozor, ať přírodu při zkoumání nepoškozujeme.

Exkurze, výprava za poznáním

Forma poznávání přírody, která se uplatní jak samostatně, tak na víkendovce či táboře. Může jít o exkurzi po nejbližším okolí, např. po chráněné lokalitě, kde pomáháme, ale i do vzdálenějšího okolí, v němž objevujeme širší souvislosti fungování krajiny. Nemusí vést jen za přírodními skvosty. Lze představit i narušení krajinných funkcí nebo místa, které člověk zdevastoval. Exkurze přináší informace díky, kterým můžeme lépe komplexněji pochopit důvody k ochraně přírody.

Působivé je, pokud exkurzi vede externí odborník, ale zvládne to i organizátor, který si trasu a téma nastuduje. **Odbornost** a náročnost nastavujeme **dle potřeb** a schopností **účastníků** (což hlídáme také u odborníků). Volíme **zajímavou trasu**, nepřeháníme však s její délkou. Účastníky dobře informujeme o potřebném vybavení (např. oblečení). Pro delší exkurze připravíme aktivity na cestu. Na závěr informace interaktivní zábavnou formou shrneme. Exkurzi zpestří různé pomůcky k pozorování, klíče, atlasy a případně i pracovní listy, kam si účastníci mohou značit své poznatky a objevy.

„Inspiruj se jak vyprávět o místech: Miroslav Nevrlý – Karpatské hry“

Interpretace místního dědictví

Probudit zvědavost. Zajmout. V tom nám může pomoci interpretace. Jak přímo souvisí s naším environmentální výchovou, dobře vystihuje její definice od Dona Aldridge, je to **„... umění vysvětlit význam místa návštěvníkům s cílem podpořit myšlenku jeho ochrany.“** (PTÁČEK – RŮŽIČKA, 2012). Interpretace místního dědictví je úspěšná při oslovování návštěvníků památek i chráněných území.

Cesta ke kořenům – Jesenické prameny

Hnutí Brontosaurus na Jesenicku realizovalo program (zahrnující např. i množství víkendovek a táborů), který měl za cíl oživit zdejší region Sudet a pomáhat lidem získat ke svému kraji vztah.

Pro tyto cíle využili organizátoři pozitivních příběhů z historie – zejména pak osobnost Vinzenze Priessnitze a vodoléčby. Na akcích se opravovaly zaniklé prameny. Účastníky však neokouzlovala jen obecná krása pramenů, ale pozvání na cestu objevování léčivé síly vody i počátků vodoléčby. Zaujaly je tajemné příběhy zakladatelů jednotlivých pramenů.

Interpretace nestojí na předkládání informací, ty využívá pouze jako podklad. Naopak pracuje s abstraktními pojmy, jako je hlubší smysl, duchovní obsah, genius loci, inspirace, umění, krása, tajemství apod. Interpretace zve na dobrodružnou cestu za poznáním a probouzí touhu po něm. **Vzdělává, ale začíná u emocí – baví a nepoučuje.** Učí nás dívat se na věci očima účastníků. Cesta k představení přírodního území, starého sadu či historického pramenu začíná u potřeb účastníků – zvědavosti, touze po zážitku, seberealizaci. Zážitek by to měl být jedinečný a jasně spojený s daným místem. Úspěšnost interpretace zvyšuje možnost si věci osahat, vyzkoušet, změřit, zvážit, zkoumat, objevovat. Dopřejme také prostoru pro maximální možnou diskusi.

Vyjmujeme si zásady interpretace (volně dle definice Freemana Tildena):

- **cílem** interpretace **není učit**, ale provokovat, vytrhávat z klidu, zaujmout
- interpretace hledá vztah mezi tím, co chceme představit, a účastníkem
- začíná od něčeho, co účastník zná, a propojuje to s tím, co mu ukazujeme

- interpretace je **odhalování**, ptá se po významech, vede k přemýšlení
- interpretace prezentuje spíše **celek než jednotlivost** – např. účastníky sice seznámíme s krásou orchideje, ale zejména s jedinečností celé druhové pestrosti zasazené do příběhu vzniku a života (bělokarpatských) luk.

Změnu postojů ve vztahu k ochraně životního prostředí interpretace přináší až pokud je součástí dlouhodobějšího a komplexnějšího působení.

Učení příběhy

Příběhy nás provázejí už od dětských let. Skrze ně jsme se učili poznávat svět a hledat si v něm své místo. Ztotožňujeme se s filmovými či knižními hrdiny. Příběhy nás vedou k přemýšlení o hodnotách. S příběhy se pracuje i v interpretaci místního dědictví.

Chceme-li, aby se lidé nadchli pro péči o chráněnou lokalitu, aby si zapamatovali jedinečnost kusu krajiny, kam přijeli, aby pochopili, proč zde mají dobrovolnicky pomáhat, tak jim vyprávěme zdejší a **skutečné příběhy**.

Příběhy jsou pro naše vnímání přirozené, dokáží oslovit nejen rozum, ale i city.

Příběhy místních osobností **umí skvěle inspirovat**.

Můžeme vyprávět dávné příběhy zachovalých bukových lesů v Karpatech, můžeme se podělit o osudy zaniklých osad v Sudetech, můžeme vyprávět příběh záchrany ohroženého motýla,

můžeme vyprávět i poměrně nový příběh o tom, jak jsme se s kamarády pustili do obnovy zanedbané městské zahrady. Konec či vyústění příběhu by mělo mít reálné zakotvení v současnosti. To proto, aby účastníky akcí inspirovalo k prožívání vlastních tvůrčích příběhů, které mohou být tvořeny i drobnými skutky.

Mějme jen jasno, kam příběhem míříme. Posuďte, zda se s ním posluchači dokáží ztotožnit, že je v něm něco osobního a že je baví.

Nebojme se vyprávět!

„Inspiruj se Učíme se příběhy – ucimesepribehy.cz.“

Použité a doporučené zdroje:

ČINČERA, J. (2014): Environmentální výchova – cesty a křižovatky. Trenčín: Špirála.

KLÁPŠTĚ, P. (2008): Příroda kolem nás. Praha: Junák.

MÁCHAL, A., NOVÁČKOVÁ, H., SOBOTOVÁ, L. a kol. (2012): Úvod do environmentální výchovy a globálního rozvojového vzdělávání. Brno: Lipka.

PTÁČEK, L., RŮŽIČKA, T. (2012): Jak předkládat svět – základy dobré interpretace. Brno: Nadace Partnerství.

RŮŽIČKA, T. (2011): Metodika o metodách a zásadách interpretace, Brno: Nadace Partnerství.

SMRTOVÁ, E., ZABADAL, R., KOVAŘÍKOVÁ, Z. a kol. (2012): Za Naturou na túru – metodika terénní výuky. Praha: Apus.

Gymnassion – časopis pro zážitkovou pedagogiku – téma Příroda, podzim 2017

www.ekopobyt.cz – pobytová střediska ekologické výchovy v ČR

www.hununpa.cz – informační server s mnoha náměty pro přípravu výpravy

www.dobrainterpretace.cz – sdružení pro interpretaci místního dědictví v ČR

www.medek.us/?stranka=interpretace – o interpretaci na stránkách M. Medka

Dobrovolnictví

„Dělání věcí s větší rychlostí nenahradí dělání těch správných věcí.“

S. Covey

Dobrovolnictví budou věnovány další díly organizátorské metodiky Hnutí Brontosaurus. Zde uvádíme jen základní východiska související s envirovýchovou.

Už víme, že dobrovolnická činnost pro nás není jen prostředkem k dosažení výsledků opatření na lokalitě např. v údržbě chráněného území, ale **primárně formou vzdělávání i výchovy** účastníků akce.

Pro dobrovolnickou činnost si tedy definujeme pedagogické **cíle** i přemýšlíme nad jejím místem v **dramaturgii** akce. Prostřednictvím jí rozvíjíme hodnoty vztahu k přírodě, ale také nabízíme rozvoj mnoha

schopností a dovedností účastníků.

Dobrovolnická práce musí splňovat **kritéria smysluplnosti, uměřenosti** účastníkům, **nezastupitelnosti**, plně **dobrovolnosti** apod. Pokud ale chceme být v naplňování cílů úspěšní, tak je třeba myslet také na **vysvětlení významu** dobrovolnické činnosti, účastnickou **reflexi** a dobrou **práci s motivací** účastníků. Samotnou práci je třeba kvalitně uvést a začlenit do širšího kontextu (např. vysvětlit celý příběh záchranu památky i s vizí do budoucnosti).

Atmosféra

„Nekráčej přede mnou, možná za tebou nepůjdu. Nekráčej za mnou, možná tě nedokážu vést. Kráčej vedle mě a buď můj přítel.“

Albert Camus

Osobní příklad organizátorů

Mysli na Zemi, ale začni u sebe.

Víkendovka začíná za pár chvil a já stále nemám dokončen program o domácí ekologii, co má být už v sobotu dopoledne. Nestíhám. „Filosofii domácí ekologie vynechám nebo domyslím na místě.“ „Ale ty pracovní listy!“ Tiskárna zase netiskne oboustranně. Není čas to řešit. Butony vyráběné na hru se kazí jeden za druhým a letí do koše. Konečně vyřáším – autem, jinak bych se za ostatními už přeci nedostal. Večeře na benzince a plechovka coly na povzbuzení, ať neusnu. „Jak jen účastníky pro své téma nadchnu?“ letí mi hlavou.

Těžko. Zdá se vám to přehnané? Určitě jste minimálně část příběhu sami někdy zažili. Je to o **nejtěžší organizátorské výzvě – výchově osobním příkladem**. Ta může být našim **nejcennějším nástrojem**, ale také největším **kamenem úrazu**, pakliže v ní selžeme.

Tisíckrát nic zhatilo ekovýchovu

K úplnému selhání organizátora v příkladu environmentálního chování snad nedojde, ale je třeba si všimnout také **drobností**. Právě ony mohou podkopávat naše výchovné úsilí, až se jednoho dne zhroutí jeho základ – **důvěra** v to, co účastníkům předkládáme a říkáme.

Každému se prohřešky stávají, ale pozor na jejich míru. Když kvůli nim účastníci nabydou pocitu, že všechny ty zásady, pravidla, ekohry, projekty či dobrovolnění vlastně nejsou brány vážně, tak už bude pozdě.

“Ekobůh”?

Pozor však i na druhý extrém. Hra na bezchybného ekologického boha také nemusí končit happy endem. **Nikdo nejsme dokonalý** a budeme-li bezchybnost předstírat, o to více budeme nedůvěryhodní, až se pravda vyloupne na povrch. Své chyby neschovávejme, přiznejme je, mluvmě o nich. Upřímně otevřeme to, že některé „hříšky“ se nás zkrátka drží (např. prostě se neumím vzdát čokolády). Budeme tak pro účastníky najednou lidsky bližší. Nesmí to však být ekohříšnický standart, kdy si vždy vše omluvíme a odůvodníme.

Stačí, že třídím odpad? Aneb nestrkat hlavu do písku

Není pochyb o tom, že máme jít příkladem v nevytváření odpadu, preferenci hromadné dopravy, neplýtvání apod. Stačí to?

Můžeme jít dál – ukažme lidem způsob přemýšlení nad problémy, kritické myšlení. Má-li být naše envirovýchovné působení pravdivé, měli bychom být **vzorem i v občanské angažovanosti a statečnosti**. Nemusíme (ale můžeme) se zrovna angažovat v ochraně deštných pralesů či velryb či jezdit na humanitární mise do rozvojových zemí. Mnohdy stačí, když nebudeme strkat hlavu do písku před zbytečným kácením aleje nebo likvidací parku kvůli diskutabilnímu parkovišti.

**Umět se ozvat na patřičných úřadech, podepsat
či zorganizovat užitečnou petici či zaktivizovat místní
lidi není extrémismus, ale zdravý znak vyspělé občanské
společnosti.**

Nemusí jít ale jen o to něco bránit. Můžete se pustit i do pozitivních aktivit ve veřejném prostoru. Můžete, vždy si však hlídejte i své hranice, aby vám zbyl čas na vás samotné!

Sociální učení

Dobrý lektor ví, že vést program neznamena sedřít se z kůže. Největší díl „práce“ si sami a rádi udělají přímo účastníci. Na akcích pracujeme s adolescenty, mladými dospělými a dospělými a ti se v mnohém **mohou učit navzájem** (čím starší a zkušenější, tím více). Je to nejpřirozenější a nejstarší forma učení se, která se rozvíjí zejména v různých komunitách po světě. A má mnoho nesporných výhod: všichni účastníci **jsou si rovni** a sdílejí i naslouchají si právě proto, že chtějí, nalézání společných témat je ještě více motivuje a vytváří pocit **sounáležitosti**, komunity. Pokud se sdílení povede, může toho organizátor využít i pro další aktivity.

Neformální chvíle sdílení nastávají např. v pauze při kosení louky, při oddechu po jídle a organizátoři by v nich měli buďto vystoupit ze svých rolí a dostat se na roveň účastníků (umožní-li to atmosféra), nebo do nich nezasahovat.

Sociální učení také můžeme podpořit i iniciovat – vyčleníme prostor a čas na výměnu zkušeností, případně ji můžeme jemně strukturovat a facilitovat, abychom i méně sdílné účastníky zapojili do diskuse.

Velký potenciál sociálního učení se nastartuje na akcích s dostatečnou mírou svobody, s chvílemi pro nestrukturovaný program, pro povídání apod.

Na druhou stranu se nelze spolehnout, že sociální učení plnohodnotně nastane, na což bychom měli umět pružně reagovat (programem, co máme v zásobě).

Samotná atmosféra akce

Těžko ji nějak definovat či uchopit. A přesto pro ni platí:

Atmosféra je důležitější než vše, co jsme připravovali.

Než program, provoz i dobrovolnictví, než to, jak se vám coby organizátorům daří fungovat nebo na jakém místě se akce koná a dokonce i než to, jací účastníci přijeli.

Ale nepropadejme panice: právě všechny tyto ingredience atmosféru tvoří!

Máme tedy šanci je ovlivnit. Už třeba tím, že pokorně uznáme, že nemůžeme a ani nechceme ovlivňovat vše! Ale taky výběrem místa, programu, dobrovolnické práce, předvýběrem účastníků a tím, jak to vše poskládáme.

O tom jak vytvářet dobrou atmosféru na akci, budou pojednávat jiné části metodiky (dramaturgie či pedagogika). Environmentální výchovu podpoří tyto prvky:

Úcta k přírodě a smysl pro její ochranu

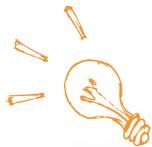
Netřeba být zkušeným ochranářem. Pro atmosféru je více, když je z nás cítit **přirozený respekt k živému**, ke snaze chránit naše prostředí. A taky **respekt** k těm všem **zeleným „bláznům“** mnohdy vysmívaným a to i tehdy, když s nimi třeba plně nesouhlasíme. Respekt k těm, co hledají nové cesty ve stravování či bydlení, těm, co chrání jeden strom proti všem nebo přenášejí žaby přes cestu.

Síla „brontosauří školy“

Úspěch našich akcí nemusí být a většinou ani není v dokonalosti, nabitém a profesionálně odvedeném programu, ale v kamarádství, přirozenosti, otevřenosti, lidskosti a rovnocennosti.

Úcta k lidem a kamarádské vztahy

Pokora k tomu, že tu **nejsme „my“ a „účastníci“**, ale že spolu tvoříme kolektiv, že uvažovat nad tím, proč a jak chránit životní prostředí můžeme pospolu, že se můžeme obohacovat společně. Že tu jde o dialog. Patří sem **úcta k odlišnému názoru**, umění naslouchat, přijímat odlišnost, být otevřený novým věcem. Patří sem nadhled, umění se povznést. Je to o schopnosti nelpět na připravených aktivitách a umět reagovat na vývoj a potřeby skupiny.

„O smyslu činnosti Brontosaura pěkně pojednává pořad Brontosaurus stále živý – v archivu ČT.“

Hodnoty, které předáváme

Atmosféru tvoří z valné části lidé a hodnoty, které nesou. Jsou to však také hodnoty i tradice pořádající organizace, party, která spolu léta organizuje. Je dobré si je v organizátorském týmu uvědomit a akci pak chystat v souladu s nimi. O tom jsme však psali již na začátku metodiky. **Sdílené hodnoty** vytvářejí komunitu a zároveň **přitahují nové lidi** naladěné je přijímat. A parta nabízející pocit **pospolitosti** a **bezpečí** je jedním ze silných prvků formujících naše životní směřování. A vůbec nemusí být na škodu, když prvně vznikne parta a pak do ní teprve krůček po krůčku vnášíme hlubší a hlubší environmetální citění.

Použité a doporučené zdroje:

MÁCHAL, A. (1996): Špetka dobromysli. Brno: Ekocentrum Brno.

MÁCHAL, A., NOVÁČKOVÁ, H., SOBOTOVÁ, L. a kol. (2012): Úvod do environmentální výchovy a globálního rozvojového vzdělávání. Brno: Lipka

6. Doporučení: jak na envirovýchovu

„Mysl není nádoba k naplnění, ale oheň k zapálení.“

Plútarchos

Hodnotící schůzka po akci:

Petr: „Tak myslím, že se to povedlo. Vypadali úplně zničeně – tak to si museli tu apokalypsu užít.“

Ondra: „A jsou teď určitě suprově uvědoměli, že mají používat soláry a vůbec, když prožili, co se tu stane, když tu bouchne jaderka.“

Lenka: „Na ty hry mi přišli už trochu otrávení a po té simulační o rybách pořád s něčím oponovali, ale naštěstí se hned šlo na to vyřezávání.“

Anička: „Mne trošku mrzí, že si všimli, jak jsme při té noční hře pyrotechnikou poničili tu čerstvou výsadbu. Ale při vyřezávání jsem jim promluvila do duše, že jestli se sebou něco neudělají, tak to s přírodou dopadne špatně!“

Petr: „Tak to je fajn, že jsi jim tak pěkně shrnula, co mají dělat. Taková zpětná vazba je pro seberozvoj základ!“

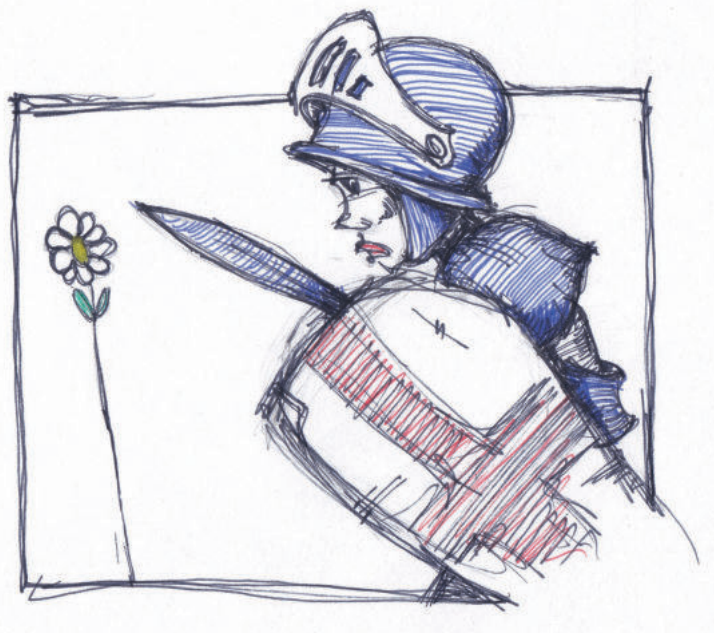
Anička: „Hm... mám ale nějaký špatný pocit. Jakoby to vše nevzali za své. Ani neřikali, že by chtěli zase přijet. Někde musela být chyba.“

Od kořenů k plodům

Celý proces environmentální výchovy, který jsme si prošli, můžeme inspirováni Alešem Máchalem (1996) připodobnit k ovocnému stromu. Kořeny představuje naše vlastní uvědomění, proč se do environmentální výchovy pouštíme – naše osobní zkušenosti, přesvědčení, vzory, inspirace, motivace atd. Kmenem je vědomí toho, co chceme předat a z čeho vycházíme – jsou to myšlenkové rámce, které se krystalizují např. z úvah nad vývojem vztahu člověka a přírody či nejrůznějších etických postojů. Větve symbolizují pak zdroje, z kterých čerpáme – nejrůznější environmentální hnutí, ale i třeba koncepce a strategie environmentální výchovy. Listy, tak to už jsou konkrétní nástroje, formy a metody. Květy si představme jako zásady a pravidla, jak správně postupovat, abychom se dostali ke kvalitním plodům. Plody jsou pak postoje a hodnoty vstřícné ochrany životního prostředí, které lidé přijali, a zejména příznivé chování k životnímu prostředí. Jak však postupovat, aby naše úsilí v environmentální výchově skutečně kvalitní plody přineslo?

Proč lidé (ne)chrání přírodu a životní prostředí?

Abychom pochopili, jak správně vést lidi k environmentálně příznivému chování, je důležité si uvědomit, jaké překážky proti našemu výchovnému či osvětovému úsilí stojí a pracovat s nimi. Inspirujeme se od Jana Krajhanzla.

Překážky ve společnosti a jejím fungování

První z tzv. sociálních pastí ilustruje známá metafora obecní pastviny. Ukazuje na problém společného vlastnictví a **dilema mezi osobním zájmem a zájmem celku**, za což považujeme životní prostředí. Druhá překážka je dána naším **zaměřením na okamžité potěšení** bez ohledu na dlouhodobá rizika (ilustruje např. odkládání zdravého životního stylu až na někdy). Třetí z těchto pastí je **past chybějícího hrdiny** – nikdo se necítí být zrovna ten, kdo má problém začít řešit, a tak to nedělá nikdo.

Tragédie obecní pastviny

Představuje situaci, kdy je pastvina (zdroj) sdílena více pastevci. Každý se přirozeně snaží pást co nejvíce (maximalizovat zisk), což se však daří jen do určité doby, než se pastvina vyčerpá a dochází k tragédii nenávratného poškození (a ztrátě všech zainteresovaných).

Naše obrany

Do dalšího okruhu překážek patří obrany našeho ega. Pokud jsme nuceni přijmout fakt, že nastává nějaká environmentální krize, tak **se cítíme ohroženi**, a pokud se našemu já zdá, že **ohrožení nezvládneme**, tak problém neřešíme. Naopak ohrožení **popíráme, bagatelizujeme, zpochybňujeme** či rovnou zsměšňujeme informace o něm a jejich autory („zelené“). Vlastní odpovědnosti se pak zbavujeme přesvědčením, že za vše zlé může někdo jiný (politici, průmysl, ti druzí atd.).

Faktické překážky

Překážky mohou být i věcné. Může to být **nákladnost** šetrnějšího životního stylu, **nedostupnost technologií, nedostatek znalostí**. Často také nepochopení složitých informací k environmentálním problémům či návodů, jak je řešit. Jindy jejich vzdálenost – lidé přímo nevidí jejich souvislost se svým chováním.

Častý může být **nesoulad** životních hodnot a **přesvědčení** člověka a environmentální **výchovy**, která na něj působí. Např. někomu může působení člověka na přírodu připadat adekvátní či prospěšné. Další „má jiné starosti“.

Čeho se v envirovýchově vyvarovat

Katastrofické scénáře a strašení

Pokud je v lidech vyvoláván **strach bez pozitivní vize** (nemoci, nezadržitelné vymírání druhů, blížící se katastrofální sucho apod.), tak se jen málokdy pustí do racionálního řešení problému, spíše **reagují** některou z výše popsaných obran nebo jinou **únikovou strategií** neřešící podstatu věci.

Mluvme o pekle a peklo nastane

Vykreslujeme-li lidem děsivou budoucnost, tak právě taková bude – lidé totiž mají tendenci naplňovat takové scénáře, které si nejlépe přestaví – ty, co jsme jim vyličili.

Klišé, moralizování, poučování, pocity viny

Zjednodušenými tvrzeními „Kdo nechrání přírodu, je nezodpovědný“, „Každý má rád přírodu“ můžeme snadno **přivést kriticky uvažující jedince k negaci**. Stejně tak moralizováním a pláným vyvoláváním pocitů viny („Kvůli tobě přijdou lední medvědi o domov“). **Nepoučujeme**, jak mají lidé žít. Ze zlou se potážeme, dotkneme-li se rodiny („to tě tedy vychovali“), práce („ti zlí stavaři“) či přátel („ta tvoje partička z KFC“).

Maximalismus a spasitelský komplex

Klademe-li na lidi a jejich chování další a další nároky, dojedeme do bodu, kdy si i ti motivovaní řeknou „to nedám“ a rezignují. Obdobně dopadneme jako **spasitelé světa, co řeší vše a nevyřeší nic**.

Co zabírá?

Uvěřitelná vize, dostupná řešení a radost z úspěchů

Cesta k efektivní změně chování je nabídnout lidem pozitivní, inspirativní a uvěřitelnou vizi („**příslib ráje**“), která zároveň reálně popisuje problémy a nabízí kroky k naplnění (řešení). V této vizi by lidé měli najít **soulad se svými hodnotami** (např. „zdravé prostředí pro naše děti“).

Problémy předkládáme vždy s řešeními. Nabízíme také možnost konat drobné, ale viditelné skutky s dopady, podílet se na řešení. To je příležitost pro Brontosaura.

Věrohodná, srozumitelná komunikace

Environmentální problémy popisujeme věcně (**ani černá ani růžová**). Podáváme konkrétní, představitelné informace, které si lidé umí spojit se svými životními situacemi a zkušenostmi. Fakta dáváme do příběhů, obrazů a **představitelných celků**, procesy názorně simulujeme. K problémům nabízíme časově i místně dostupná řešení, do nichž se může jedinec aktivně zapojit.

Emoce – neboť informace nestačí

Lidé na environmentální problémy nereagují rozumem, ale **pocity**. Takže i naše výchova a hledání řešení nechtě vede nejen přes rozum, ale i přes emoce.

Enviro pro lidi

Ukazujeme účastníkům výhody šetrného životního stylu. Představujeme, že ochrana životního prostředí není jen pro přírodu, ale **i pro lidi!**

Respekt k názorům, prostor pro vlastní rozhodnutí

Nehlásáme jasné pravdy, diskutujeme, respektujeme oponenty. Nenučíme do žádných rozhodnutí. Pouze **inspirujeme a motivujeme**.

Trpělivost, systematicčnost

Nenecháme se odradit, jsme odhodlaní, máme reálná očekávání. Zlepšujeme se na základě zpětné vazby, se kterou pracujeme.

Důvěra, radost, humor, parta

Snažíme se být důvěryhodní a neselhávat. V komunikaci **vycházíme z naslouchání**. Poskytujeme emoční podporu. Jsme nadšení, ale zároveň nad věcí, a umíme si z věci (i sebe) dělat srandu. Úspěšnější budeme jako parta. Pracujeme v duchu přísloví:

„Řekni mi, já zapomenu, ukaž mi a já si zapamatuji, nech mne to udělat a já pochopím.“

Základní životní potřeby

Účinný proces výchovy či vzdělávání může nastat až poté, co lidé mají uspokojeny základní životní potřeby z pyramidy potřeb – nemají hlad, je jim teplo, jsou dospaní a odpočatí apod.

Použité a doporučené zdroje:

MÁCHAL, A. (1996): Špetka dobromysli. Brno: Ekocentrum Brno.

MÁCHAL, A., NOVÁČKOVÁ, H., SOBOTOVÁ, L. a kol. (2012): Úvod do environmentální výchovy a globálního rozvojového vzdělávání. Brno: Lipka.

KRAJHANZL, J., ZAHRADNÍKOVÁ, Š., RUT, O. (2010): Možnosti spolupráce s veřejností (nejen) při ochraně životního prostředí. Praha: Zelený kruh.

KRAJHANZL, J. (2014): Psychologie vztahu k přírodě a životnímu prostředí. Brno: Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání.

VOŠÁHLÍKOVÁ T., Efektivita environmentální výchovy a osvěty a KRAJHANZL, J. Proč lidé chrání životní prostředí?. In: KOLEKTIV (2009): Texty o proměně vztahů lidí k přírodě, environmentální výchově a udržitelnosti. Praha: Zelený kruh.

Příloha: Příklad dobré praxe

Kaleidoskop příležitostí

Lokalita: Centrum ekologické výchovy Důbrava Hodonín

Záměr a východiska akce

Téma akce: „Dobrovolnictví jako zážitek“

Toto téma jsme zvolili, protože jsme se chtěli u účastníků zaměřit **na výchovu k dobrovolnictví**; zároveň jsme ale toto téma chtěli uchopit způsobem, který bude pro naši cílovou skupinu – **prvoučastníky, zejména středoškoláky** – srozumitelný a přitažlivý.

Téma se opírá nejen o základní cíle Hnutí Brontosaurus, ale i o principy dobrovolnictví pro životní prostředí obecně. Smysl této akce rezonuje s dlouhodobou snahou Hnutí Brontosaurus motivovat mladé lidi k dobrovolnickým aktivitám a podnítit u nich aktivní přístup vůči svému okolí. Téma se mělo ve své zdánlivé jednoduchosti přímočaře věnovat tomuto záměru. Cílové skupině mělo být blízké jak náročností, tak atraktivním motivem zážitku.

Cíle, které si organizátoři stanovili

Obecné cíle akce:

- podpořit zapojení mladých lidí do nových kolektivů
- vytvořit prostor pro sdílení zážitků a nabytých zkušeností
- nabídnou možnost seberealizace, inspirovat k aktivnímu životu
- seznámit s prostředím dobrovolnických a zážitkových akcí a příležitostmi, které nabízejí
- probudit zájem o problematiku ochrany životního prostředí
- inspirovat ke zdravému, k přírodě šetrnému a nekonzumnímu životnímu stylu
- ukázat, že k dosažení cíle je třeba vytrvalost i spolupráce s ostatními

Konkrétní cíle:

Účastník po absolvování dobrovolnicko-zážitkové víkendové akce:

- bude více motivován k dobrovolnictví a péči o své životní prostředí
- bude více informován o konkrétních možnostech zapojení
- bude znát inspirativní příběhy osobností a dobrovolníků z praxe
- bude znát a rozumět formátu zážitkově-vzdělávacích akcí
- bude více integrován mezi vrstevníky s podobnými zájmy
- zažije pocit sebenaplnění, uznání, sounáležitosti a sdílení
- získá nové zážitky i praktické dovednosti

Dramaturgické cíle:

- účastníci budou inspirováni příběhy osobností (současných i historických), které ze své vůle dokázaly vytvořit něco významně smysluplného a obecně přínosného

Skupinové cíle:

- účastníci spolu sdílí dobrovolnické zkušenosti, navzájem se inspirují a motivují k aktivitě
- účastníci pracují jako podporující se tým (a tak na akci vytvoří pozitivní atmosféru)

Veřejně prospěšný cíl:

- údržba a vybudování nových prvků na ekozahradě Ekocentra Hodonín

Cílová skupina

Mladí lidé ve věku 15 až 22 let. Většinou ti, kteří se obdobné akce účastní poprvé, ale zároveň jsou díky svým zájmům či otevřenosti takové činnosti nakloněni.

Motivační příběh provázející akci

Víkendová akce byla volně inspirována životním **příběhem Alberta Schweitzera** (1876–1965), teologa, misionáře, etika a lékaře. A. Schweitzer, autor filosofie „úcty k životu“, se rozhodl opustit Evropu a na vlastní náklady založit nemocnici v Lambarénév rovníkové Africe.

Konkrétní příběh (zejména úvodní hry), který účastníky akcí provázel, byla **Expedice Lambaréné**. Což byla studentská výprava, která odstartovala v roce 1968 z tehdejšího Československa s cílem dopravit do nemocnice v Lambaréné dodávku léků. To jsme využili jako ukázkou toho, že i na velké osobnosti jako A. Schweitzer lze dnes navazovat našimi konkrétními skutky.

Příběh se k tématu a cílům akce vztahoval takto:

- inspirace v tom, co člověk může ze své vůle dosáhnout, příběhy dobrovolníků
- inspirace filosofií „úcty k životu“ – myšlenkové propojení charity k lidem a úcty k přírodě
- příklady dobrovolnický vedených projektů
- ukáзка potřeby vytrvalosti a týmové spolupráce v rámci expedice

Realizace a průběh akce

Struktura programu

Čas	Aktivita
Pátek	
19:00 - 20:00	příjezdová a uvádějící hra (dvě skupiny)
20:00 - 20:30	uvítání, představení, krátká seznamka
20:30 - 21:00	večeře, ubytování
21:00 - 21:30	seznamky a icebreakry
21:30 - 22:30	hra: nemocnice Lambaréné – cíl navodit spolupráci na společném díle
22:30 - 23:00	Informace o dalším programu, informace k Ekocentru
Sobota:	
8:00 - 8:45	budíček, snídaně, hygiena
8:45 - 9:00	pohybová aktivita – naladění na další aktivitu
9:00 - 9:15	prohlídka ekozahrady, uvedení do dobrovolnické činnosti
9:15 - 11:00	pomoc na zahradě
11:00 - 11:15	venkovní svačina
11:15 - 12:45	pomoc na zahradě, zhodnocení odvedené práce a reflexe k ní
12:45 - 14:30	oběd a pauza
14:30 - 15:00	pohybové týmové aktivity – předěl k dalšímu programu
15:00 - 17:00	Imaginace – mluvící hrdina – uvědomění si vlastních hodnot, motivací a toho, co a kdo mne inspiruje
17:00 - 18:30	hra na týmovou spolupráci – štafetový závod (střelba z luku, překážky, tangramy)
18:30 - 20:00	večeře a přestávka
19:30 - 21:30	Živá knihovna s čajovnou
21:30 - 22:15	slavnostní uzavření dne – fair show, oheň
22:15 - 22:30	krátká neformální reflexe dosavadních aktivit a pocitů u ohně
22:30 - ...	kytary, volný program
Neděle:	
8:30 - 9:15	budíček, snídaně, hygiena
9:15 - 10:30	dobrovolnická pomoc na zahradě – dokončení
10:30 - 11:30	hra Milion- diskusní hra k uvědomění hodnot i schopnosti siprosadit vlastní záměry - neproběhla (nahrazena delší reflexí a diskusí nad osobními přínosy dobrovolnictví a práce pro přírodu).
11:30 - 12:15	reflexe ve vztahu k cílům, včetně reflexe dobrovolnické činnosti
12:15 - 12:30	představení dobrovolnických aktivit (nejen) Hnutí Brontosaurus
12:30 - 13:30	oběd, rozloučení, odjezd

Popis programů vztahujících se k výchově k dobrovolnictví a enviroychově

Příjezdová hra „Expedice Lambaréné“

Cíl: naladit účastníky na příběh akce, nepřímo je seznámit s tématem akce, seznámit účastníky formou aktivit, vést k překonání ostychu pro společnou spolupráci.

Motivace: účastníci vyráží na vlastní „expedici“ a otevírají se jim příležitosti něco prospěšného dokázat

Realizace: trasa pro dva či více týmů dle počtu účastníků se zastaveními a úkoly (inspirovanými expedicí a citáty A. Schweitzera k tématům: vnitřní touha a víra, odhodlání, experimentování, obdarování, překonávání překážek, vztah člověka k přírodě).

Plněním úkolů se týmům odkrývají další body trasy. Realizaci úkolů si zaznamenávají do expedičního deníku. Dle deníků je pak hra reflektována. Na motivaci příjezdové hry navazují další aktivity a hry v průběhu víkendu.

Živá knihovna s čajovnou

Cíl: inspirovat, motivovat a vychovávat účastníky v oblasti dobrovolnictví a občanské angažovanosti ve vztahu k péči o životní prostředí.

Motivace: účastníci mají možnost poznat osobnosti, které díky svému nadšení a (min. na počátku) dobrovolnickému nasazení dokázaly rozvinout úspěšné projekty. Tyto osobnosti jsou zároveň účastníkům blízké – začátky jejich aktivity se vážou do studentských let, začínali jen s nadšením a amatérsky apod.

Realizace: večerní čajovna, kdy u stolíků s čaji a občerstvením sedí pozvané osobnosti, které se prvně představí a pak k nim na vymezený počet židli/polštářků přisednou účastníci (cca 3–4 ke stolečku). S hostem pak vedou diskusi, ptají se apod. Po cca 20 minutách se po směru hodinových ručiček posouvají a diskutují s dalším hostem (dle atmosféry může být přesun dobrovolný, ale musíme umět neformálně vyvážit zájem o všechny hosty). K závěru aktivitu postupně rozvolníme a necháme si účastníky přisedávat k hostům dle jejich preferencí. Na závěr poděkujeme hostům a necháme ještě prostor pro neformální dotazy, diskuse mimo vymezený prostor a čas čajovny.

Doporučení: jako hosty není třeba zvát veřejně známé osobnosti, důležitá je spíše schopnost předat svůj příběh. Dobré je, aby oblasti zájmu hostů byly různorodé. Př. zakladatel a dlouholetý vedoucí dětského přírodovědného oddílu, dobrovolnice Evropské dobrovolné služby ze zahraničí, zakladatelka dobrovolnického projektu helpforjungle.cz, ochránář, který vyvážil stovky budek pro ptactvo aj. – Hnutí Brontosaurus samo disponuje desítkami takových lidí.

Zapojení prvků EVVO do realizace akce a programu

Formy, kterými byla environmentální vzdělávání/osvěta realizována na akci:

- tematické hry – např. příjezdová hra
- diskuse – např. Živá knihovna, závěrečná diskuse k dobrovolnictví
- krátká přednáška o Ekocentru
- exkurze po zahradě s výkladem o využití zahrady pro envirovýchovu, významu zahrad ve městě a přírodních zahradách.

Provozní „eko“ opatření na akci:

- třídění odpadů, využívání kompostu
- zužitkování všeho připraveného jídla
- nákup surovin bez palmového oleje
- možnost vegetariánské stravy
- veganský oběd – ukázka kvalitní a chutné stravy tohoto typu
- pohodová atmosféra bez časového stresu při dobrovolnické činnosti

Speciální pomůcky, materiály, odborníci pro environmentální výchovu na akci:

- nářadí pro dobrovolnickou činnost
- materiál a předměty na večerní čajovnu (látky, konvičky, svíčky, čaje atd.)

Nároky na organizátory – speciální znalosti, dovednosti apod.:

- nastudování příběhu a filosofie A. Schweitzera a Expedice Lambaréné
- znalosti o přírodních zahradách a jejich prvcích (může zastat správce lokality)
- zajištění externích expertů – hostů na živou knihovnu

Dobrovolnická činnost na akci

Popis dobrovolnické činnosti

Pomoc s údržbou a budováním zahrady ekocentra. Zahrada slouží jako venkovní „učebna“ pro školní výukové programy, pro činnost kroužků, akce či příměstské tábory. Pomáhali jsme na více úsecích, aby byla práce pestrá. Budovali jsme úkryty pro drobné živočichy –ježkovník, hadník a ptačí budky, vypeleli jsme bylinkovou zahrádku, doplnili bio materiál do vyvýšených záhonů, opravili břehy u mokřadu, připravili podklady pro informační tabule k biotopům.

Stanovené cíle dobrovolnické činnosti

Cílem dobrovolnické akce bylo provést údržbu zahrady tak, aby mohla sloužit svému účelu. Cílem bylo podpořit drobné živočichy ve městě vybudováním úkrytů a hnízdních prostor.

Vztah dobrovolnické činnosti k celkovým cílům akce

Činnost byla vybrána tak, aby motivovala nové účastníky k další účasti i většímu zapojení. Dbali jsme tedy na:

- dobrou **zvládnutelnost** dobrovolnické činnosti účastníky
- možnost **střídání činnosti** tak, aby si každý mohl zažít úspěch z něčeho dokončeného, zvládnutého
- nastavení činností tak, aby byly **realizovány týmově**
- okamžitou **viditelnost výsledků** práce (včetně pochopení jejich praktického využití)
- provázání činnosti do celkového příběhu založení zahrady a péči o ni
- zajištění **příjemné atmosféry** při činnosti, sdílení, povídání, což bylo jednoznačně nadřazeno požadavkům na množství realizované činnosti.

Role dobrovolnické činnosti ve vztahu k envirovýchově a výchově k dobrovolnictví

- dobrovolnickou činností byla ukázka péče o přírodní prostředí ve městě
- účastníci přímo v praxi poznali zásady hospodaření na přírodní zahradě
- účastníci si osvojili péči o drobné živočichy
- účastníkům byl vysvětlen význam zahrady pro aktivity ekocentra a ekologickou výchovu zde realizovanou.
- proběhla reflexe dobrovolnické činnosti s účastníky zaměřená na pocity z odvedené práce, naplnění očekávání a na to, co se účastníci naučili.

Analýza průběhu

Vyhodnocení dosažení cílů

Naplnění cílů jsme hodnotili v rámci závěrečné reflexe a prostřednictvím zpětnovazebního dotazníku. Pojetí akce a využití příběhu vedlo k aktivizaci účastníků, kteří se už na akci sami spontánně pouštěli do diskusí nad nejrůznějšími environmentálními tématy. Ukázalo se, že úspěšnému naplnění cílů napomohl jejich soulad s tématem, aktivitami a dobrovolnickou činností.

Vyhodnocení práce se skupinou/účastníky

Skupinový cíl, aby účastníci pracovali jako podporující tým, se nejlépe naplnil při samotné dobrovolnické činnosti. Na aktuální potřeby skupiny jsme reagovali např. tím, že na konci akce byli vypuštěny některé programy a byl poskytnut větší prostor pro reflexi, závěrečnou diskusi a pro dokončení činností na zahradě.

Povedlo se udržet příjemnou **pozitivní náladu** po dobu celé akce a zároveň umožnit novým účastníkům zažít **dobrý pocit** ze zažitých aktivit (**seberozvoj**, nové příležitosti) i vykonané práce na zahradě (**sebenaplňení**). Toho bylo dosaženo dobrým vyvážením náročnosti programu i dobrovolnické práce a schopností týmu pružně reagovat na aktuální náladu a motivaci účastníků (zkracování, úpravy programů).

Co se nepovedlo ve vztahu k envirovýchově a dobrovolnictví

Nebyl v dostatečné míře realizován ekologický provoz akce (nepodařilo se nakoupit výrobky bez obalů nebo alespoň v menších množstvích obalů, jelo se jedenkrát zbytečně dokupovat materiál, v kuchyni ekocentra byly i běžné (ne-eko) čisticí prostředky. Tyto nedostatky jsme nezastírali a diskutovali jsme je s účastníky v rámci závěrečné diskuse naopak jako příklady pro možné zlepšení.

Doporučení pro následovníky:

V rámci propagace a jejího pojetí se více zaměřit na lidi, kteří k tématu mají o něco dál, abychom rozšiřovali okruh oslovených.

Pro naplnění cílů je na akci důležité zejména dobrá atmosféra. Program je dobré mít sice připraven tak, že je intenzivní a bez prostojů, ale zároveň je třeba jej umět pružně upravovat, reagovat na potřeby skupiny účastníků. **Nechávat i volný čas na zážití**, sebereflexi programu, mít časové rezervy. Předem si stanovit, které aktivity je možno vynechat. Připravit si nabídku dalších akcí – raději méně akcí, ale dobře odprezentovaných a účastníkům dosažitelných.

„Neříkej, že nemůžeš, když nechceš. Protože přijdou velmi brzo dnové, kdy to bude daleko horší: budeš změnu chtít a pak už nebudeš moci.“

Jan Werich

Obsah

1. Životní prostředí, výchova a Brontosaurus	3
2. Mé já, naše akce a envirovýchova	11
3. Kořeny a piliře	17
4. Teorie environmentální výchovy	25
5. Nástroje envirovýchovy	33
6. Doporučení: jak na envirovýchovu	57
Příloha: Příklad dobré praxe	63

ORGANIZUJ S HnutíM BRONTOSAURUS

Hnutí Brontosaurus je otevřeno novým organizátorům!

Přidej se do některého týmu víkendovky či Prázdnin s Brontosaurem.
Nebo zkus celoroční organizátorský kurz v Praze nebo Brně,
víkendové kurzy nebo letní zážitkový kurz Cestičky (www.cesticky.cz).

Informace najdeš na webu:

mozek.brontosaurus.cz

Kontakt: vzdelavani@brontosaurus.cz

Hnutí Brontosaurus je česká nezisková organizace, která se zaměřuje na ochranu životního prostředí a volnočasové aktivity převážně pro děti a mladé lidi. Propojujeme dobrovolnickou práci pro přírodu a památky, smysluplnou zábavu a vzdělávání s důrazem na bezprostřední kontakt s přírodou, rozvoj osobnosti a aktivní zapojení jednotlivce.

NAŠE VIZE

Chceme svět, kde lidé nejsou lhostejní ke svému okolí,
respektují a ctí přírodu a kulturní bohatství
a společně o ně pečují.